

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Est.}

187

Title: Shradolha Kolpa
B. K. K. K.

Surat

787

श्राद्ध कल्प भाष्यम्

Shrāddha Kalpa	Bhāṣya	Title
:	:	Author
:	:	Editor
:	:	Year. Vols.
:	:	Publisher
787	:	Remarks

१

उत्तमो न गवते वा सुदेवाय नमः॥ आशुधितो नरेयस्तु वांछितार्थफलप्रदः॥ तमहं भक्तियुक्तः सन्नेमि
 देवं जना ईनं १ नत्वा गोमिधुजमा चार्पेन त्वा भटुता तिकं। करिष्ये आशु विकृतिस्तु रुद्रां प्रीतये स्फुटा
 २ अथ आशुममावास्यायां पितृभ्यो दद्यात्॥ यत्पिंडं दित्यस्तान् दत्तं तं आशुं सचितं तं आशुं दमितरं दत्त्वा
 हाय मासी नमि तिव दत्तान् न च तस्ये तिकृत्तं ताका चि दुक्ता॥ तदर्थं आशु कल्पः प्रारभ्यते॥ अथ पिंडं पितृ
 यस्तान् दत्तं आशु कर्म क्रियते॥ तथा चापस्तं वः॥ अथैतन्मनुः आशु कर्म प्रोधा च प्रजापतिः श्रेयसोर्थं
 अपितरो देवता ब्राह्मणास्त्याह वनीयार्थे। तत्रा मावास्यायां पितृभ्यो दद्यात्। मित्यपेक्षायां आशु मिति परा म
 श्रुते॥ ननु आशु कर्म कथं दीयते उच्यते॥ जहो एया आशु शब्देना नम मुच्यते॥ तस्मिन् आशु कर्मणि नवं
 आशुया पितृभ्यः प्रदेह्यते॥ नात्या दितं परं न तच्छादं॥ तदमावास्यायां वक्ष्यमाणेन विधिना पितृभ्यो दद्यात्॥ त
 था च आशु नुत्तं न नयेत्॥ आशु नोक्ता च दत्तो चेत्यादिपु का केष च नेषि आशु शब्द स्मरणत्॥ अतो अमा
 वास्यायां अन्नं पितृभ्यो दद्यादित्यर्थः॥ एवं वा प्रकरणं संगतिः॥ आवस्यमाना दी क्तिसर्वा क्तिसर्वा क्तिसर्वा
 कारेये तं लोका निश्चादं नु नोक्तं तद क्तं न दत्तं माह॥ अथ आशुममावास्यायां॥ अथ गार्हपत्येनं तं आशु
 का मेच्यते॥ तत्रैव पितृभ्यो दद्यादिति॥ अत्रैतदुक्तं किं स मुद्रायः प्रिधानं पिंडः प्रिधानं ब्राह्मण नोजनं वेति समु
 दाय प्रथमं त्वं आशुत्वेनैवोपपद्यते॥ नूनं स्यात्तत्प्रधानत्वे आशुमर्धा दिवर्जितं॥ अर्घ्यावाहनं नूनं हि आशुतीर्थे

१

विधीनयते॥ अथ आशु विकल्पेन पिंडं दत्तं बुधैः स्मृतं॥ बहुधा आशुने सस्मृति कारे रूपा हता॥ नूनं वाप्य
 तिरिक्तं वा कर्म जातं विधीयते॥ न चैवं सति विकल्पं कर्मण मुपजायते॥ प्रतिशानं यथा दृष्टं वो दृष्टं ग्रहणं वि
 ना॥ यदिरुतं तथापि न वैकल्पं न विप्रति॥ अतो न स मुद्रायस्प्राधान्यं राजसूयवत्॥ न च पिंडं प्रथमं त्वं
 आशु कर्मणि युज्यते॥ नात्र प्रकारे सर्वत्र द्विजा नो जने स्मृतं॥ एकैकमपि विधां सदैवै पित्रे च भोजये
 त्॥ भोजयेत्सु सप्तदोषीत्यादि शस्त्रं मदर्शनात्॥ आशुमं नोजनस्योक्तं न पिंडं स्पष्टं च न॥ पिंडार्था दुष्टता
 दन्तान्ता शोषात्प्राहा॥ कजाते सति पुनः॥ शेषा दुष्टं न प्रमाणावत्॥ शेषस्य वा वरुचा त्वात्प्रतिपत्त्यं त
 रेण तु॥ तस्मात्प्रधान व्यापत्तौ सांग दत्तिर्न वेदिह॥ दृष्टानां शेषा नस्य सांग क्तिसर्वा क्तिसर्वा॥ धवहानेय
 धान शेषीमां सायन विधयोः॥ एवमत्रापि सांग क्तिसर्वा क्तिसर्वा विचार्यते॥ किंच पिंडं प्रधानं ते तच्छ्रेय आशु
 कर्मणि॥ अन्नस्य भोजनादेर्हि विधानं नोपपद्यते॥ प्रधानस्योपपकां यदृष्टो र्धंग विधिर्यते॥ न प्रधानं
 न विना दृष्टो विधि रंगस्य कुत्रचित्॥ तस्मान् पिंडं न स्प्राधान्यं न वक्यते॥ आशुमं त्वं नाने स्पृ
 ज्यते॥ आशु कर्मणि॥ पाकस्य नाशोषा दोषा ते पूर्वस्य कुत्रचित्॥ उत्या दयं तो दृश्यं ते पुनः पाकांतरं
 यतः पिंडोऽर्थं न प्रच्येत्तं याजिकाः स्मृतिको विदाः॥ अत्र मैत्रायणीये पिष्टुर्वै पिंडं प्रधानं॥ दृष्टं तत्रापि
 पाकस्य नाशोषादिसंज्ञं वे॥ पाकांतरं विधि र्दृष्टो भोजनार्थं बुधैः सदा॥ तानेव भोजयेद्विप्रानित्यादि

स्मृतिरदर्शनात् ॥ स पिंडीकरणं तं ह्यनवैव आकाशियद्रवेत् ॥ तत्र पिंडप्रधानत्वं ॥ प्रेतत्वं विनियुक्त
ये ॥ आनिवाहिकदेहस्य पिंडान्नं नोजनं स्मृतं ॥ तेनैव प्रेतनिर्मुक्तिर्दशमन्वादिभिः सप्त ॥ शेषमन्नं न
नोक्तं प्रेतप्रादे ॥ केनचित् ॥ हस्तमन्नं तस्यैह्यहं स्यात्पुनः पुनः ॥ देवीपुराणवचनादन्नं
न प्राधानता ॥ तथा हि तिर्यक् आलं एनैव परीक्षितकचन ॥ अनाथिनमनुप्राप्तं नो ज्यंते मनुजव
त् ॥ स तु भिः पिंडदानं च संयायैः पायसेन च ॥ कर्तव्यमपि त्रिदंष्ट्रपिण्या ॥ केन गुणेन वा ॥ तिले पिंडादि
कंदेयं नैति मद्रिर्नरे सप्त ॥ आद्यं तत्रैककर्तव्यमर्थवारुनवर्जितं च ॥ हस्तप्रकाशानां नैव हस्त
चयत् ॥ आद्यं ते तैर्यं कं नो कं पितृणां तुष्टिकारकं ॥ अकालेप्यथा काले तीर्थे आद्यं तथानरे ॥ प्राप्ते
देवसदा कार्यं कर्तव्यं पितृसर्पलं ॥ पिंडप्रधानं तच्छ सं पितृणां चातिवैधेन ॥ अत्रैके प्रतिपत्त्यर्थे
तीर्थे पिंडस्य मन्वते ॥ इत्यांतरविधिं ह स्तायथास्ति दृष्टो न नरे ॥ अथैव सर्वत्र मन्ते प्रतिपत्त्यर्थं कर्म
तां पिंडप्रपातनं तेन कर्तव्यं इत्यां तरेण हि ॥ जगमे च पि ॥ अहिताग्नेः पितृर्धनं पिंडैरेवेति ॥ पूर्वप
क्षमुक्ता सिद्धांतितं ॥ ब्राह्मणानपि वा नोजयेत् सर्वं श्रुतेरिति ॥ अपि वा शब्दे पूर्वपक्षमाचक्षते ॥ एव
नादिशास्त्रदर्शनात् ॥ प्रेतप्रादे पुनर्वैप्यं पिंडप्रधानत्वं तीर्थे चोत्तममवश्यं कार्यमिह ॥ वगम्यते ॥
अथ सर्वत्रानेदानप्राधान्यमिति विवेकः ॥ अत्र पितरो देवता ब्राह्मणस्त्वाह वनीयार्थे इति शा

पकादनेदानस्य प्राधान्यमवगम्यते ॥ तथा च हारीतः ॥ अपि मूलेः प्रजे वा पितृणां लुप्तकतर्प्य
एते ॥ अविद्यमाने कुर्वीत श्राद्धमित्यादिवाक्यदर्शनापि प्राधान्यमन्नस्यावगम्यते इति प्रकृतमनुस
रामः ॥ पंचमी प्रवृत्तिर्वाः परपक्षः ॥ स्य पितृभ्यो दद्यात्पुनर्वर्तते ॥ मपरपक्षे ह्यपक्षे योऽपक्षी
यते स्योऽपरपक्षो इति श्रुतेः ॥ इह प्रोक्षपक्षा ऊर्ध्वमपरपक्षस्याया पंचमी तत्पिष्टति पितृभ्यो दद्यात्
वाशब्दात्प्रतिपदि प्रवृत्तिर्वा ॥ प्रतिपत्त्यर्थे को वज्रमित्याचतुर्दशीमित्यादिशास्त्रेभ्यः प्रतिप
त्त्यतीयते ॥ तस्मिन्क्षयाऽत्र वा शब्दः प्रयुक्त इति ॥ प्रतिपत्त्यर्थे श्राद्धं ॥ अत्र तु नित्यपाकात्पु
काको हविष्यान्नेन कार्यः ॥ तथा च वायुपुराणं ॥ पितृभ्यः कुर्यात् ॥ तथा च विष्णुः ॥ अमावास्यास्ति स्रो
तकास्ति स्रोतश्च कासु मादी प्रोक्षपक्षे दद्यात् ॥ दशमी च हविष्यपाको चेति ॥ एतां स्तुत्या च काजलाने नि
त्थानाह प्रजापतिः ॥ आद्यमेतेषां कुर्वाणे नरकं प्रतिपद्यते ॥ आपस्तंबः ॥ सर्वे धेवा परपक्षस्याहः सुक्रि
यमा एभिर्दृष्टीर्णं नि ॥ शातातपोपि ॥ सर्वस्वेनापि कर्तव्यं श्राद्धं वैराजः दर्शने ॥ अकुर्वाणस्तत्प्रादं
धं पं केनैव दिवमज्जति ॥ तथा च प्रचेताः हस्ते वर्षासुकन्याश्ले शब्देनापि महेश्वरः ॥ पंचम्यो रंतरं दद्या
दुनायोः पक्षे योगलां ॥ इत्यादिवाक्यदर्शनाद्युपमपि पक्षः शोभन इति ॥ अथ आद्ये कर्मणि नित्य
पाकात्पुष्टिर्वा शिष्टः पाकः कार्यः ॥ तथा च वायुपुराणं ॥ पितृणां निर्वपेद्भूमौ श्रुत्वा दत्तं संस्तु

ते॥ आसो वि॥ चंडा लम्बपचौ वज्रै निर्वपेसमुपस्थिते॥ आकार्य निर्वपेत्॥ देवोपि तथैवयं
 त्रितोदातास्वात्मा प्रातः स॥ हां वरः॥ आरजेत न वेजो डैर न्वार चस्तु तुवां धवे॥ त्रिजाना विकिरे तत्र सर्व
 तो बंधयेदजान्॥ असुरोपह ते सर्वे इयं मुध्यसजे नन्दे॥ ततो न वहु संस्कारं नैक संजन न जयत॥ चोष्ण
 पेय समर्द्धं च यथा शक्तुपकम्पयेत्॥ इत्यादि तथापि त्रयं निर्वपेत्साक्षं कं वैश्वदेवार्थमेव च॥ वैश्वदेवं
 न पित्रर्थं दाशैर्ना वैश्वदेवि॥ कमिला त्वाक्य दर्शनात्पितृपाकः॥ एतत्कथयते॥ कार्यः॥ पेदीन सिस्ते
 वमाह॥ विधिहीने यतः श्राद्धं नाश्रंति पितृदेवताः॥ एतद्वैकोने वतस्मात् श्राद्धं मातामहं न वेदिति॥ विष्णु
 पुराणे॥ पितृणां मातामहानां च ह ते एक एव पाको दर्शितः॥ तस्मात् श्राद्धार्थं निवेजो डैर न्विष्णुमन्त्रेण
 यत्कृत्वा॥ सर्वार्थं ह एतत्कृत्वा यमिति॥ यावैश्चिदुक्तं॥ सर्वायां देवपाकाच्छ्राद्धमधिकार्यं न पृ
 थक्पाकांतरं कार्यमस्मत्तच्छ्राद्धायां एतत्कृत्वा कानिधानात्॥ यावदुक्तानुष्ठानात्॥ पारशा वि
 कानुष्ठाने नुष्ठानमशक्यं त्विति॥ अनवस्था न्यायेति तदुक्तं॥ यावदुक्तं क्रियमाणे पादप्रक्षाल
 नादिन प्राप्नोति ब्रीहिगोक्षमादीनामुपादानं न प्राप्नोति॥ जशुननु संनकादिविद्वराहयामकुंकु
 रादिमांसवर्जनं न प्राप्नोति॥ न उस्त्राद्यालंजनं प्राप्नोति॥ बालाणामपदं दानां राजन्यादि प्राप्तिरं कानि
 वृत्त्यर्थं॥ एवं यावदुक्तानुष्ठाने विहितानेनुष्ठानं॥ यत्पि विद्वद्वरं च प्राप्नोतीति॥ शारवां तरीयानुष्ठा

निपदिशिष्टकारैरभ्यनुज्ञाहतेतियावसं नवं पार तं त्रिकमधिकार्यं नैतद्विरे केण कर्मकं तुं शिष्यमि
 ति॥ यदहं रुपयेत्॥ अपरपक्ष इत्यनुवर्तते यस्मिन्नहं नि संपद्येत तस्मिन्दद्यात्॥ उपपत्तिस्तु यत्सं पत्
 ब्रालाणसं पत्र॥ तथा च ब्राह्मे॥ अथ युक्त्वा संपद्येत्तु श्राद्धं कार्यं दिने दिने त्रि जागरी नं पक्षं वा त्रि जागं
 त्वर्द्धमेव वा॥ अथ वा पक्षं हविषा यस्मिन्नहं नि संपद्येत तस्मिन्दद्यात्॥ तथा हि॥ श्राद्धार्थं मागतं
 व्यंविशिष्टे यवा द्विजं॥ इत्यादि निर्वर्णो॥ श्राद्धकालो दर्शितः॥ तद्विप्रायेणापि यदहं रुपयेत्तु रुपि
 ति॥ तदहं ब्राह्मणमंय दर्वेद्युर्वातं तदहं रुपयेत्तु रुपि ति॥ तद्विप्रायेणापि यदहं रुपयेत्तु रुपि
 श्राद्धं कुर्यात्॥ तथा च॥ तीर्थे इत्योपपत्तौ च न कालमवधारयेति दिहति॥ हादितः॥ यदैव विशिष्टा
 वा॥ द्विज प्राप्तिस्तदैव तन्मंय श्राद्धं कुर्यात्॥ दर्वेद्युर्वागहस्थान्निभं मंय तदहं रुपयेत्तीन्निभं मंयेति व्य
 वस्था कार्या॥ निमंत्रणेऽप्ययं विशेषः॥ तत्र देवतः॥ श्वः कर्ता स्त्री तिनिश्चित्य दाता विप्रान्निमंत्रयेत्॥
 निराम्नि वंसक दूक्ता सर्वं रुक्तं जने गृहे॥ रुताप सभ्यः दर्वेद्युः पितृ दूर्वं निमंत्रयेत्॥ नवद्विः पितृका
 र्यनः श्वः संपाद्यं प्रसीदथ॥ तथा सव तं प्रेषयेत्सदा तं द्विजानामुपमंत्रयेत् विष्णुपुराण॥ प्रथमे द्विबु
 धः शस्तान् श्रोत्रीयादीन् निमंत्रयेत्॥ कथयेच्च स दैवैषां नियोगत्वरपितृदेविकान् बुधः॥ अक्रोधः

80

२। जटिलकार्यायान्। श्रद्धेयालनवर्जयेत्। शिष्टिभ्यो धातुरक्तेर्भ्योऽस्त्रिदंष्ट्रिभ्यः प्रदाप्येत्। सुंजेविष्णु
खः॥ जटिलो नस्मांगः काषायोयः कश्चित्काषायवस्त्रधृतः॥ धातुवस्त्ररक्तो पित्रिदेदी गृहीतः॥ एक इति प
रमतं इति दर्शयति। तथा हि। यो दद्यान्न मस्माकं तत्सर्वं मधुना सह॥। आनिषेण समायुक्तं शस्तेन मगप
क्षिणमिति॥ राजः कुले जायतामिति वाक्यमधुना सप्रार्थनया अनामंत्रणीयोपतिः॥ वाराहपुराणे वि
वैश्वदेवे निपुंजीत ब्रह्मचारिभ्युत्तंसदा। त्रिस्तु कंदेवता र्थेषु वानप्रस्थं यतिं तथा एतन्नजो जये ब्रह्मदेवता
र्थेषु पूजयेत्॥ यम्यति पिबन्न चादित्वां यथा संजवं हजाकार्यः॥ अत्रातिथ्यानुवृत्तौ छागतेयः॥ जंध
माज्यैः फलेभ्यश्च नो जनेः॥ क्षीरसंस्तृतैः। संपूजयेदिति श्राद्धे पितृणां उल्लिख्य कारकं। ब्रह्मचारी यतिश्चै
व पूजनीयो हित्यशः॥ तत्कृतं सुकृतं यस्यास्य षड्भागमाजुयात्॥ अतः सक्तमेक इति। गृहस्थ सा
धुन्वा॥ गृहस्थे गृहीतार्थो विहितकर्मनुष्ठानरतः साधुत्वं तस्य विशेषणं। गृहस्थश्च ते साधवश्च गृ
हस्थ साधवः॥ स्वकर्मस्थानतान्निमंत्रयेत्। अथवा मृतार्थो पिसदा चारो नार्थो न्मुखः साधुस्तान् साधुन्
सिद्धवस्तु निष्पाप्यापाः तथा च विस पुराणं साधवन्ती एतेषां स्त इति॥ श्रोत्रियान्॥ वसानवधान् साधवः
स्तु निष्पापाः॥ तथा च निष्ठुपुराणं। साधवः क्षीणदोषास्त्विति। श्रोत्रियो जन्मसंस्कारविधासुतः॥
तथा हि जन्मना ब्राह्मणे ज्ञेयः संस्कारैर्धिज उच्यते। विद्याया याति विप्रत्वं त्रिभिः। स्तोत्रिय उच्यते॥ च

कदाचनपंडितान्। वयो कदाचनपिदेचिदिष्टंति॥ अनयवानपितमात्रवंशव्यवि मुद्रानस्वयम पिजोकापदा
 दरहितान्। स्वकर्मणान्। स्वजातिविहितकर्मणान्। नरतान्ता निमंत्रयेत्॥ दित्यनुषंगः॥ अत्रावेशिष्या
 न्साचारान्॥ पूर्वोक्तानामावेशिष्यानपिस्वाचारान्निमंत्रयेत्॥ नम्रोत्तरदेशस्थाननुसङ्गावेषिष्या
 क। स्यान्निमंत्रयेत्॥ उच्यते। पुत्राद्यमावेशिष्याणामाचार्यधनहादित्यात्॥ नहियोयस्यधनहारी सतस्यैवश्राप्ते
 धिक्त्रियते॥ ननुदोहित्राधिधनहारीभवतिसकपनिमंत्रयेत्॥ दोहित्रोपितादशोननिमंत्रयेत्॥ तदप्रियायेण
 चमनुनादोहित्रादयोः नुकल्पाउक्ताः धनहादि त्वंचदर्शिते॥ दद्यात्पिंडं हरेद्वनमित्यादिता॥ अन्यस्वतादृ
 शेनिमंत्रयेत्॥ अन्ये निमंत्रणीयाः अग्रेवक्तव्याः॥ आरब्धोतरादपिग्राह्याः॥ एवं निमंत्रणीयानुक्तावज्यानाह॥
 दिन्मायत्तविक्रिधशपावदंत विषप्रजननवाधिताधिकयं गिश्चित्रिकुस्त्रिकुनविवर्जं द्विनीनाहुश्च
 म्मा। सचजन्मातरेयुरुतत्यगोभूतः॥ मुक्तोमंडलकुलीतेजसापहारीमंडलीतिवचनात्॥ अग्न्यादीमं
 डलकुलीतिवारः॥ अतिगोरोवेत्येके। विक्रिधः प्रसिद्धिगंधिघोलः॥ अर्जुनवरकुलीतिवा। स्वसरनीगमना तथा
 भूतः॥ अन्ये अर्जुनरो विक्रिधइतिवदन्ति॥ शपावदंतः॥ एकोदोवावरुचोवायस्यशपावादेः। ताचनवन्ति॥
 सशपावदंतः। सुरापः शपावदंतइतिवचनात्। विषप्रजननः। सक्षिणान्यानां प्रसिद्धं अशमं। दिनाया घृदिदोवे
 विदं प्रहंजननं पस्पकुली। मतां पसो। वा अधिकांशोपिकांगुल्याद्यवयवः॥ अंगो न्नाद्येयवः। काणादिः॥

५

श्चित्रीश्चेतकुली। धन्यचौरोऽगहीनत्वमिति॥ अधितोदुश्चिकिस्त्व्याधिः॥ देवंतुमिश्रिकः॥ अचहत्तमिया
 चिलंश्चित्रितांवरुहारकः॥ अणहाकुलीतिवचनात्॥ कुलीरस्तपादगजितः। बहवः कुट्टजैराः स्मर्यते॥
 कुनरवीकुक्षितमः नखाःखा। कुनरवीस्वर्णहारकइतिश्रुते॥ सचस्वभावतोमोयोभवति। एतातन्याश्च। येशास्त्रांत
 रेदर्शितः॥ प्रतिष्ठीयस्तान्युर्जयेदितिवाक्यं। नत्वेतावंत॥ न्मेधावर्जनं न निष्पत्तिर्यदेतै उपवेष्टव्याइत्युक्तं किम
 अर्द्धिमादीनां निषेधः कृतोऽनधिकार्थत्वात्। उच्यते। सत्यं नवसेवायां निषिध्ययद्यविहितउक्ताः स्युस्तत
 अतिरिक्तानामर्थनिषेधः॥ किंतुविहितानां ब्राह्मणनम्रप्राप्तो निषिद्धातिरिक्तोतरांतिकाब्राह्मणप्राप्त्यर्थेदि
 र्गनादिवर्जनं॥ अन्यथाविहितब्राह्मणजातेतदतिरिक्तसमस्तवर्जनं॥ तथाश्राद्धकर्तलोपः स्यात्॥ तस्मात्सकं
 दिर्गनादिवर्जनमितिशास्त्रातरगहीतानप्युपवेशयेत्॥ अथोपवेशनं स्नातान्मुचीनाचां तान्माज्जरानु
 पवेशयेदेवेद्युपानयुग्मायाशक्तिमिमेउपवेशयेदितिवाक्यशेषः। स्नातान्कृतां वनादे। अत्राणोस्त
 ननिषेधंज्ञापयति॥ अथवाज्ञातुवादेः स्नानादेः॥ अथवाविशिष्टविधिः॥ तथाचवायवीयेत्तुदजीति तु
 स्नानानिगंधवेतितथैवहि॥ आदेवेतानियोदद्यादश्वमेधफलंजनेदिति॥ देवलः तैजमुर्द्धनंस्नानं पार्थिवं
 च दृष्टमिवैः॥ पात्रैरोदुंबदैदद्यादेव्यस्यद्वैकमितिमुचीनस्तत्कादिरहितान्। प्रत्युपशौचंस्नाना
 चमनयोगश्चेति॥ इदंतु नगच्छति अतः मुचीनित्युक्तं॥ आचोतान्यथाशास्त्रमाचोतान्नयथाकथंचित्॥

एवं भूतान् देवैर्विश्वेदेवा र्यं युग्मान् द्विचतुरादी आगयेत् ॥ ६ ॥ पुत्रास्तु खानुपवेश्य सुगुप्ते देशे यथा श
 त्तयुग्मान् च नि-निपुं चादीन् पित्रा मुपवेशयेत् ॥ विगुणान् येषु शेषः ॥ प्रविशेष प्राप्ते विशेषमाह ॥ एकैक
 स्यात् ॥ ७ ॥ पुत्रान् ॥ एकैकस्य पित्रा द्वित्रयस्य यथा शक्तिः प्र तिपुरुष मुद-पुत्रवानयुग्मानुपवेशयेत् ॥ सर्वत्र सम
 संख्या न ननु पतरं दर्शयति ॥ द्वौ वा देवौ त्रिभ्यश्चै ॥ यथोक्तमुपवेशयेत् ॥ एवं पितुरेकं पितामहस्यैकं च ॥ प्र
 पितामहस्यैव ॥ एकत्र याणो चैत्रयाणामेकैकं ब्राह्मणमुपवेशयेत् ॥ एकं पित्रादिमुद्दिश्य त्रयाणो ब्राह्मणा
 नां स्मृतिः ॥ साधारणान् त्रीन्स्त्रीन्विप्रानुपवेशयेत् ॥ इति ॥ क्वचिद्वाप्यपश्यतः ॥ उच्यते ॥ इदं शास्त्राधारणव्या
 ख्यान-काव्यं चानुपपद्यते न प्राये विरक्तत्वात् ॥ सुतीति विरुद्धत्वात् ॥ गृह्यविरुद्धत्वाच्च तथा चाश्वलायनगृ
 ह्यं ॥ एकैकमेकैकस्येति ॥ एकैकं ब्राह्मणमेकैकस्य पित्रा देवमुपवेशयेदिति निषेधोऽप्यस्ति ॥ न त्वेवैकं साधारण
 मुपवेशयेदिति वाक्यशेषः ॥ पित्रैर्व्याख्यातं ब्राह्मणमुपवेशनं ॥ तथा काव्याजिनिः ॥ द्वौ वै वैथर्वणौ विप्रौ प्रा
 ण्यौ तु निवेशयेत् ॥ त्रीन्विप्रैश्च पुत्रवान् श्रवणं धर्मं युः सामगान् ॥ पित्रादिभिरुपेया ब्राह्मणानुपवेशये
 त् ॥ गौतमोऽपि ॥ पितृवदुपवेशयेत् ॥ पितृपितामहप्रपितामहानां युवकानि वचानि लभ्यः ॥ मनुनापि वि
 स्तरो निषिद्धः सर्वस्मिन्पक्षे प्राप्नोति सर्वः साधारण्यविकार्यया ॥ क्वचित्प्राणश्रुत्यं साधारण्यं क्वचि
 नेति ॥ द्विचतुर्दानवत्संक्षिप्तं ॥ इदं शास्त्रं आहत्या सर्वं प्राप्नोति ॥ न सोऽचेतसा जिघानैक स्यात् ॥ ८ ॥ पुत्रवा

न विदुस्तनुपवेशयेत् ॥ अत्रपक्षे एकौ पक्षः ॥ सर्वेभ्यो दीयते ॥ कथमपि चेत्पित्राद्युद्देशेन जिघाना मपि अ
 धिष्ठानरूपतया साधनरूपेणैकत्वे सत्यगृह्यप्राणविशेषत्वे सर्वेषामर्थसंबंधो यथा तथा ॥ त्रिभि-निष्यति
 उच्यते ॥ अत्रापि नैकोऽर्थः सर्वेषां द्विजानां दीयते ॥ किंतु एकस्य मुदस्य तथापि पुत्रवां वा पुत्रवान् देवाः प्रोक्ता
 त्रयत्रयाणो ॥ सर्वस्मिन्पक्षे ते कस्योत्तरस्य तेनैव रुतार्थत्वात् संक्षयो निवर्तते ॥ तथा क्वपि जलाधिकरणव्यायेन त्रि
 ष्वपि वक्तुं लसमाप्तेर्न चतुःपंचाद्युपादानं ॥ एवमत्रापि एकैकस्य ददातीति ॥ मुदस्य सत्तदतोऽवतीति ॥
 न द्वितीयतृतीयादौ दानं गच्छतीति ॥ तथा एका दशेऽपि ॥ अनेकेषु संख्येषु पक्षार्थेषु द्विरात्रेण यजेत तत्रिरात्रेण
 यजेत तस्यादिषु दशरात्रपर्यंतं घृतस्वीयमाणेषु ॥ आदितः प्रवृत्तिः स्यात्तदंशस्य ॥ तदादिदिस्यादचनादपर
 विधिः ॥ स्यादित्यत्र सत्रे काव्यकारणे निरूपितं मुख्यं विपुलं तेषां तानां निमित्ते प्राप्ते पक्षिणं तात्पर्यं यनि
 लोपो न विरुद्धः ॥ तस्मात्तदोपादानं तत्पक्षेति पत सर्वमत्रापि समानं ॥ वचनादपरविधानं न वेत् ॥
 यथानादीमुखे आदिषु यो र्धदानं ॥ तथा च कात्यायनः ॥ पूर्वोत्तरकारान् ॥ युग्मान् करग्रायपवित्रकार ॥
 रुत्वा र्धसंप्रदात व्यनैकैक स्यात् ॥ इति ॥ सवित्रीकरणे ॥ अत्र विप्रस्य दस्ते उच्यते नानिजं न क्षिपेत् ॥
 ततः पितामहादिभ्यस्तन्त्रैश्च पृथक् पृथक् ॥ इत्यादि किंच एकस्य दाने जायकमप्यस्ति ॥ तथा हि सुविहि
 रराजस्ये ॥ नेकेष्वप्यर्था हिषु जीवादिषु वा सुदेवस्य दतोऽर्थः ॥ तेनैव सर्वेषां संबंधो ज्ञातः ॥ इह पुनरुच्य
 दत्तौ स्तौ कस्तौ क दाने वा प्रमाणं नास्ति ॥ एकैकमेकैकस्य ददातीति नियमात् ॥ अयं तु नियम आह तौ स्तौ क

स्तोकाने विबाध्यते। तस्माद्बालविमर्जनवदेकस्यापि हते कृतं नवतीति॥ तथा हि कात्यायनः॥ अंगु
 रप्रग्रहं सदा॥ रुक्ताधुर्यस्यपि अस्म्यप्रणम्यानुजनेततः॥ ननु गंधादिनमपितथैव कार्यमिति वाच्यं॥ त
 त्रविशेषज्ञानमस्ति॥ सममिति॥ नन्वेकदिनपुद्गेनैवतामपिसाधारणमस्ति॥ सत्यं॥ तत्रविधानं विद्यते॥ त
 था हि काममनाये॥ अदनीवासं च वेकाममेकमपि बहुना नोजयेत्॥ नत्येकोधोऽत्र बहुना नोजयेत् किंतु ए
 को धोऽपि तु रेकः पितामहस्यैकः प्रपितामहस्येति चेदेनदानं॥ अत्रचपक्षेपि नृणां विप्रशरीरे वस्ति तिर्नि
 नेदंशरीरविनागेशस्त्रकारैर्दर्शिता॥ ब्राह्मणत्रयपक्षेषु विप्रदेहेषु संस्थितिः॥ अनेनक्रमस्येणस्मृति
 कारैर्निर्दिशिताः॥ किंचसर्वशास्त्रविरुद्धता तथा लोकविरोधतः॥ कुप्य॥ नागैरवास्तवसाधारण्यं न प्रय
 ज्यते॥ पक्षान्तरमाह॥ एकैकमुत्रयत्रवा॥ एकैरेवैकं पितृणां मित्यर्थः॥ अत्रमातामहश्चादमस्यप्यस्ती
 त्याह॥ मातामहानां॥ चैवं चकारः समुच्चये॥ एवंप्रकारः॥ समस्तसंख्यादि विधेयं तत्र वचनं॥ तेन पितृणां मि
 यमातामहानामस्मिन्नेवप्रयोगे ददाति॥ इदानीं स्मृत्युत्तरात्कंपक्षे वयमनाघसं नवेप्रदर्शयते॥ तत्र बह
 म्पतिः॥ युधेकं॥ नोजयेच्छास्त्रेऽप्युक्तत्वात्॥ तस्मात्प्रकृतस्य ह॥ स्तोत्रं स्तोत्रं समुच्चयेनो न विनिवेदयेत्॥
 वस्ति ह्येपि॥ यद्येकं नोजयेच्छास्त्रे देवतत्रकथं नवेत्॥ अत्रपात्रे समुच्चयेनो न विनिवेदयेत्॥ देवताय
 तनेरुत्ताततः आहं समापयेत्॥ प्रास्येदं॥ श्रोतरे नुदधा बालाचारिणे॥ तथापि तदंगं बालाचार्योऽप्येवेत्य
 त्ति निमोजयेत्॥ प्रणीता पात्रमुत्पत्य ततः आहं समापयेदिति॥ अत्र केचिन्मातामहश्चाहं नमस्यते॥ तेषां स

प्रस्तस्मृतिगृहपरिशिष्टपुराणश्राद्धकर्मविराधोलोकविरोधश्चास्ति॥ अतस्तद्वचः॥ ग्रामाणीको नया घृमि
 ति॥ तत्र वावेभ्यदे विकं अयंतुल्युत्तरः सर्वेषां पक्षाणां मंतर्गतः पक्षः॥ अत्र वैश्वदेविकं विप्रैः॥ त्रैलोक्यसेव
 कमेकमेवोपवेशयेत्॥ साधारणं नवेतं नमिति वचनात् एते सर्वे पक्षाः शतसंख्यायामुक्त्याः॥ अथ यचोत्त
 रोत्तरः श्रेयार्थः॥ तथा चमनुः॥ सक्षिपंदि शकालौ च शौचं ब्राह्मणसंपदं॥ पंचैतां विस्तरां हतितस्मान्नेदेत विस्तरमिति॥
 देवसर्वं आहं कुर्वीते॥ अस्मिन् आहं कर्मणि यत्किंचित्पादप्रक्षालनादि क्रियते तत्सर्वं विधिं श्रेयार्थं ब्राह्मणोप
 संक्रियते॥ पक्षार्थानुसमयेन॥ अत्र शास्त्रान्तरदर्शनादस्य कर्तव्यत्वाच्च यत्पादप्रक्षालनादितं कुर्यात्॥ तथा हि ध
 उष्णवस्त्राद्युपनैकं॥ पितृतां नु कर्तौ मास्यनवनस्याश्रितौ भुवि॥ नो मन्त्रेण तु लिप्तायां गोमये न तु संडलं॥ अ
 दातातिः॥ सपुष्पा निस्तदंशं यथापस्यवान्॥ विप्राणां क्षालयेत्पादान्जिनं धपुनः पुनः॥ यजमानादय इत्युप
 क्रमेहारीतः॥ कृतवेशमकर्णः सस्त्री बाज वृद्धाः स्वरभिस्माताः शुचयः शुचिवाससः स्फुरिति॥ शंखो
 वि॥ प्रयतोऽपराहं शुचिः शुक्लवासा दर्शस्तः स्वागतमिति क्रयात्॥ पादौ धाचमनादिदत्तोपवेशयेत्॥
 आसनेषु प्राक्षपिते श्विति॥ यमः॥ पादप्रक्षालनं कुर्याच्च यमेव विना तयान्॥ देवलः॥ प्राप्नुवाम्यन्येषां
 हि दर्शोपहृतानि च॥ इक्षिणमुखयुक्तानि पितृणां मानि च॥ इक्षिणं नैकं दर्शं प्रोक्षितानि तिलो रक्ते दि
 ति॥ तथा च वाराहे अर्घ्यपाद्यंततः कृत्वा हृष्टपुष्टेन नाधुवि॥ आसनं चोपकल्पे तमंत्रेण विधिपूर्वकं॥ तथा यमो सि

आसनं कुतर्षतेषां विश्वं सपवित्रकं ॥ कुतर्षं उतरापयाः ॥ जलोमकं बले ॥ तथा ॥ आसनेषु च ॥ आसाध्वि
 तितान् क्रयात् ॥ आसने संस्पृशानपि ॥ दक्षिण संस्था ॥ आसीदन्नस्य शेषः ॥ परस्य रे ॥ ब्रह्माद्याश्च कथाः कु
 र्युः पितृणां मेतद्विहितं ॥ प्रत्यगुपक्रमाः ॥ प्रागुपवर्गाः ॥ पित्रा ब्राह्मण ॥ आसीरने वेदहीण संस्था न वेति ॥
 अथ बौद्धायनः ॥ दक्षिणादिगुपक्रमं उपापवर्गं वैश्वदेवं द्विजापवेशनं प्रदक्षिणं ॥ शातातपः ॥ उदयं स्वस्त्य
 देवानां पितृणां दक्षिणमुखः ॥ प्रदद्यात्पावीण आर्घ्यं देवैर्वैविधानतः ॥ काष्ण्याजिनिः ॥ संश्रित्वा सने दद्यात्
 तु पाणोकदाचने पितृदेवमनुष्मणमेवं तसि हि शम्भती ॥ आसने तु चतुर्थी स्यादिति कार्या ॥ अत्र ब्राह्मणोप
 वेशनादनंतरं ब्रह्मपुराणं ॥ पृथक् पृथगासने प्रतिजतैर्लेन दीपकाः ॥ अक्षिणिनास्तथा देयास्ते तुरहास्तु
 वेद्विजाः ॥ हारीतोपि ॥ नैरद्विस्तिर्लेदत्तं तस्मीनप्याप्नुते दिवं ॥ विधिना तानुद्वेष्ट्य अक्षयं परिकल्प्यते ॥ इ
 त्यादिः ॥ पिंडपितृयज्ञवदुपचारः ॥ अस्मिन्पित्र्ये आर्घ्ये अपसव्यं दक्षिण संस्था दक्षिणमुखेन कर्तव्यमित्य
 र्थः ॥ एवं वा पिंडपितृयज्ञवदुपचारः ॥ अत्रापि पिंडपितृयज्ञे पिंडपितृयज्ञ इति कर्तव्यतां वक्तव्यं तनेन ते
 पित्राः ॥ सैव पिंडप्रतिपत्तिः ॥ कार्येति ॥ इह सज्जनकरणस्यापसव्यं प्राप्तिः प्रयोजनं ॥ पित्रोर्द्विगुणं स्तु
 त्वात् ॥ पवित्रपाणिर्दद्यात् ॥ अस्मिन्कर्मणि पित्राणामेव वद्विगुणं न जानिदद्यात् ॥ आसनानसं कल्याणि
 पुपवित्रपाणिश्च दद्यात् ॥ आसीनः सर्वत्र यत्किंचित्प्रदेयं तत्तसीनः स न दद्यादिति संबन्धः ॥ विश्वे जाम

पिरेवानामासीनः सर्वं करोति ॥ यद्यपि पितरः प्रक्राताः संतितथापि सर्वत्र शब्दा द्विष्वदेवा ॥ अक्षिर्बभूव
 ते ॥ एवं सति देवे तु सव्यं मज्जवोदता ॥ अक्षिता ॥ अथाद्रुवंतीति विवेकः ॥ प्रश्नेषु पंक्तिमूर्धन्यं पृथतिसर्वान्वा
 म्छनीति तंत्रिणसंबन्धते ॥ रुज्वदन्यदपि ॥ इति गौतमीये आर्घ्यकल्पे आष्वे प्रथमोऽध्यायः ॥ आसने
 पुदना स्तीर्य यवानादायो कारं कृत्वा विश्वा नैवानावा ॥ हविष्म इति पृथति ॥ अत्र ब्राह्मणैराचमनपर्यंतं
 अत्र प्रतिचैव च न जपादियतिरेकेणेण्युपाजवात्तादिनवकृत्यं यदि कथंचिद्वक्तव्यं ॥ तदा वै स्पर्शं च यजु
 र्वाविष्ठा ॥ वा स्पर्शं प्रायश्चित्तिव्यात् ॥ आसनं उकाशिकापुराणे कृतं तथा हि ॥ कुशोत्तरे ति लास्तीले ॥ अत्रि
 ने लोहयर्जिते ॥ तातयस्वा सने हते विमानावेशये सुधादिति ॥ तथा शास्त्रोत्तरेषु वि ॥ काष्ण्याजिनि वारणा
 दीनियज्ञे यद्वदो मयानि वासनानि ॥ शिंता नितानि वात्राधिकार्याणि ॥ उपवेशस्तु ॥ गुप्ते देशे ॥ तथा
 च वायुपुराणे प्रच्छन्ना ॥ भोजयेद्दिना संत्रयं एणसुं ददि ॥ यथादिनं तादियामभुकरांश्च न पश्यंतीति
 तथा कुर्यात् ॥ सर्वतावाहं द्विगुणं नाना कुशाना सने प्रदाय तत्रोपवेशं पुनरपि दाना सनेषु दद्यात् ॥
 तथा हि ॥ उपवेशनकाले शग्धायनः ॥ पित्रोर्द्विगुणं नाना दत्तं न ददाति ॥ तत्र उपवेशयेत् ॥ तथा हि
 तीयदत्तसि न दाने ॥ शां बपुराणं ॥ ततो द्विषो चानात्ता ॥ यस्तप विद्यान्या विधिः ॥ दद्याद्वा ॥ सर्वं ते ॥ नो वै
 श्वदेवि कर्षवकमिति सुरादिभ्यः ॥ पितृणामारुहन्ता विश्वे देवा इति मन्वाद्यः ॥ काष्ण्याजिनिः ॥

५० श्रीवासने दद्यात्तु पाण्डे कदाचन । पितृदेवमनुष्माला मेवं तन्निर्दिशाम्यतीति ॥ एवमादिवाक्यपर्या लो
 चनादत्रापि द्वितीयदशसना नि प्रायेण सनेषु दर्शनास्तीत्येवमुक्तं । अथमापवेशनस्य पूर्वमुक्तत्वात् । इदानी
 मासनेषु ५० श्रवणास्तीत्यदिहार्थं दृष्टतीति ॥ अत्र च कात्यायनेन । पातयेदक्षिणं जानुदेवाय रिचर
 स्मर ॥ पातयेदितरं जानु पितृनुपदिचर न सदेति विशेषो विहितः ॥ तस्य कर्मक्रमः । पूर्वस्तीर्णं घ्रा सने
 बुद्धिजानुपवेशपगामं जित्वा मधुमती श्वदेवता ॥ पितृ । अथ महायोगीश्वरकव । नमः स्वाहा ये स्वधा
 ये नित्यमेव नवं चितिचर होघृत्वा तद्विप्रं च पितृणामागमना द्वादशधा वसानेषु आस्य त्रिस्त्रिः । यत्कि
 तव्यं । तिलैर्हृत्प्रां वि करणं गौर सप्तपैश्वर्य ॥ रुसाजिनसां निधं च कार्यं ॥ ततोः मुकसगोत्राणां अस्मत्पि
 तृपितामहप्रपितामहानां मसुका मुकशर्मणां विश्वे देवा हवकं आस्य महंकदिष्यति । दृष्टति ॥ ब्राह्मणैः
 कुरुः प्रेत्यनुज्ञातस्तनो मातामहानामप्येवं प्रशंकत्वाः नंतरं यत्पुदकं गृहीत्वा विश्वेभ्यो देवेभ्य इदमा स
 नं स्वाहेति दैविकं द्विजहस्ते दद्यात् ॥ ततोऽमुकशर्मणोत्रेभ्योऽस्मत्पितृपितामहभ्रातृपितामहेभ्योऽमुक
 मुकशर्मण्य इदमा सनं स्वधामातामहानां मसुका सनं दद्यात् ॥ यदैकं को ब्राह्मणे अवति तदैतदा सनदानं ॥
 यदा पुनर्बहवो ब्राह्मणाः प्रतिपुरुषं प्रतिपुरुषं पित्रादिमुनेषु पवेशिता नवंति एकैकस्य वा उषवे शितो नवति ॥
 तदा एकवचनेनासन दानं कुर्यात् ॥ तत्र विश्वेभ्यो देवेभ्य इदमा सन मिति मृत्ये कं वैश्वदेविक ब्राह्मणेषु स्वा

हाकारेण दद्यात् । ऐत्रिकेषु च अतु कसगोत्रायाऽस्मत्पित्रे । मुकशर्मणे इदमा सनं स्वधाम ॥ एवमेव पितृमह
 प्रपितामहयोऽमातामहानां मप्येवं दद्यादा सनमादरात् ॥ अत्रति लोदकं हस्ते धृत्वा ॥ द्विगुणानुशान
 बाधपाशैर्दद्यात् ॥ आसनेषु दक्षिणेनुदैवे वा सनेषु दद्यादिति तथा हि । पितृणामासनं दद्यादा मपाशैश्च
 शानसुधीः । दक्षिणे । चैव देवानां सयं वा आस्य कर्मसु ॥ अथ स्त्रोत्रार्थः ॥ आसनेषु दर्शनास्तीत्यत्रास्मत्पितृपितामहानां
 वेषप्राणुक्तमासनं दत्त्वा दृष्टति । आवाहयेत्यनुज्ञातो विश्वे देवाः आगतं शृणुताम इमं हवं । एदं बर्हिर्नि
 धीदत ॥ अत्र रकादिरे विशेषः । उं आवाहय ॥ आवाहयेत्यनुज्ञातो द्विजैर्मंत्रमीमंज पितृपितामहानां च वकी
 र्वनिशायनः । तत उत्तरं जपं जपति ॥ आवाहनं द्विजे नो कारद्वयं । विश्वे देवा शृणुते महं मेवे । अंसदि
 होय उपधविष्टये अग्निजिह्वा उत वा अजमोना ॥ आसवास्मिन् वेदिर्हि विमादय धं ॥ उं यधयः सप्तमवदंस्तं
 तसो मेन सह राशो ॥ यस्मै ह्येति ब्राह्मणस्तं राजा सारयामसि ॥ आगच्छतु महा जा विश्वे देवाय महावलाः
 ये यत्र विहिताः आवेसा बध्ना नवं तुते ॥ अत्र यदस्य तिका विश्वे देवानां नामान्युक्ता पुनरिदमुक्तं ॥ उत्प
 तिनाम चैतेषां न विदुर्यं द्विजातये ॥ अथ मुत्रारणा यस्तेः श्लोकः अवा सनान्वितैः ॥ आगच्छतु महा जाग्रा
 त्यादिप्राणुकं जपति । ननु देवानां वाहनं विरुचं धं ॥ अत्रोच्यते ॥ आसं हता देवता अग्निं विशे ब्राह्मण
 मेवं वा ॥ देवपुरवे पितृदेवानां विप्राग्निस्तथैव चेति ॥ शस्त्रादागमनं प्रतीयते ॥ अत्र याज्ञवल्क्येन को जानु

समयोदृष्टितः। स एव त्रापित्वाः सत्पदं दर्शितः किं यान्न तु समग्रः॥ समग्रैर्नौ जनपदि प्राप्नोति॥ इह पुनः
 सत्त्र कास्मपुष्टाभिसमय एव सम्पत्तः॥ तथा च देवानां वाद्युत्पत्तं स्त्वानिधीमकृशंतः समिधीमहि॥ उ
 शंतुरातः आवह पितृक विषे अत वे। पितृका वा हं हयति॥ अथ पितृका वा हयिष्य इति पृच्छति प्राचीना वीती
 न्त्वा उं आवहयेत्यनुज्ञातः अमुकसंगो नान्स्मृतिर पितृमह प्रपिता महान मुकः ३ क्षम्येण आवहयिष्य
 इति पृच्छति॥ उं एत पितरः॥ सोम्य सोमं निरेतीः पयिनिः॥ इति ले निः॥ दत्तास्म सं इति ले ह नरः ६ रथि च नः
 सर्वे वीवी रंति य छत॥ आयं तुनः पितरः सोम्य सोमः ३ निष्पानाः पयिनिर्देवयानैः॥ अस्मिन् न स्वधया
 मंदं तोः धिक्क वं उते वं स्वस्मानिति॥ एवं मंत्रत्रयं जपित्वा तिराना वपति॥ अत्र केचित् एत पितर इति उ शं
 लस्ते ति वा वि कज्जो न जपित्वा मिमि मन्ते॥ ति जा वमं न तु अपरता असुरा र्क्षो ६ सिवे हि पृच्छति
 ति॥ लैर न्ववकी र्य अपस्य शति पित्र मंत्रोच्चारणात्॥ तथा च कासायनः॥ पित्र मंत्रानुद्वय आत्मानं
 जे धमे द्वाणे॥ अधो वायु समुत्तरे प्रहासे नृत्ता मणे॥ मार्जन मुषक स्पशे आकुक्षे क्रोध संजावे निमित्ते
 छेपु सर्वत्र कर्म कुर्वन् न पः स्पशेत्॥ मा भाम हानाम मेव मेवा वाहनं कार्य मिति॥ पितु मातुः कृपा नो स्त्री ना
 वा ह्ये त्पादि न विष्मत्पुत्राणात्॥ अपरता इति तिरान प्र काप्य व्याख्या यावता रितमिदं॥ एवमावाह वरुणाणा
 निपात्राणि पुरयति॥ या शीय वृक्षे च मसे पुष्य वित्रं तर्हितेषु वे दे पवित्रे देवानां पात्रे कृत्वा पयः क्षिपेत्

वित्र पात्रेष्वपेयं। यतीयाः वरुणा का र्क्षी वर वि त्वा श्रुत्वा दयः॥ अत्र वायुपुराणे बहस्यति॥ पात्रा शेषे वरु
 स्पमाश्रुते राजयोग्यता॥ सर्वं च त्वाधिपत्यं च जज्ञे नित्यमुदाहृतं॥ पृष्टिः राजा च न्यग्रो धनु र्भिः प्रशार्धेति स्त
 या॥ रक्षो घ्नं च यशस्पंच का र्क्ष्यं पात्र मुच्यते॥ सौत्रा ग्य मुत्तमं लो के मधु के समुदाहृतं॥ कृत्वा पात्रे तु कु वा
 णः सर्वान् कामानवाप्नुयात्॥ विच जह्मी वयो मे धं नित्यमा युष्म मेव च॥ वर्षत्पत्रं पत्रं न्या एव लु पात्रे उक्तु व
 तः॥ इत्यादिय जिया वृक्षाः॥ प वित्रे तु साये प्रादेशमात्रे॥ धपात्राणि तु कुशोपदि वि श्रयात्॥ तथा च विजवा
 गृह्यं॥ पात्राण्यप्य दण्डं नि स द न्ति सति ला नि दर्जे पु नि धयेति॥ तेषु वि त्रं तर्हितेषु पुष्य इति तदाह
 एकैक स्मिन् पत्रा सिंचति॥ शंनो दे निरिति॥ एकैक स्मिन्निति प्रति पात्रं मंत्रा वृत्ति रिति दर्शयति॥ उप वी ती
 न्त्वा अप आ सिं न्य यवो सिय वया स्म दे प्रो य वया राती रिति॥ यवा ता वपति॥ ननु य यान श्रुयं ते ननु श्रुयं
 ते॥ त आमा म्भे॥ परये त्पात्र युगं तु स्थाप्य दर्ज प वित्र कं॥ शंनो दे वी त्पः कृय वि वो सी तिय वां स्तथा वि
 द्मु पुराणे उवां तु का च देवानां दद्या द्यं वि धन विर॥ या रा व न्को पि थ वा सी तिय वां स्तथा व मस्य त्रा पि श्रुयं ते
 अतो ये ति तलै रेव कार्यं तिते स्म ति पुन एतत्त्व धि द इति॥ नतैः सह स्प द्यु क्तेति॥ या व द्मु क्त वरुणा श क्तै न
 दृष्ट्वा इति॥ अथ प्राची ना वी ती न्त्वा पूर्वो क्तै न मंत्रेण प्रत्येक म पत्रा सिंचति॥ अथै क स्मिन्नेव तिला
 ना वपति॥ निजो सि सोम देव त्रोगो सवो देव निर्मितः॥ मूलमद्भिः पृक्तः स्वधया पितृन् लोकान् प्रीणाति नः

स्वाहेति एव कारकुरां यथाश्रुतमंत्रग्रहणार्थमन्यथासोमशब्दस्वाहाशब्दयोरुक्तः स्यात् ॥ समा-न-दित्येव
 कुरां ॥ एवं वा ॥ एवकारेण प्रतिपात्रं मंत्रावृत्तिं दर्शयति ॥ ननु सोमशब्दः स्वाहाशब्दश्चैव प्रकाशको दक्षो
 कथं पित्रे विनियोगः उच्यते ॥ यथा स्वाहा सोमाय पितृभते इत्यस्य पितृदेवत्वं तथा स्वापीति न कश्चिद्दोषः ॥
 न प्रस्तावेते गंधपुष्पधूपदिप्रक्षेपः ॥ कार्यस्तु सी ॥ पौराणिकैकैर्वा मंत्रैः ॥ ननु गंधदिदानं कथमश्रुते क्रियु
 ते ॥ उच्यते ॥ शास्त्रांतरदर्शनात् ॥ तथा चार्घ्यानुवृत्तौ शंखः ॥ स तिलकुसुमगंधैरुक्तानि तथा चतुर्विंशतिमत्तं ॥
 देवेषु विन्ने देवानां पात्रे कृत्वा पयः क्षिपेत् ॥ शंखो देवीयं नो सी तिस्रं वांस्तत्रास्मि निक्षिपेत् ॥ पुष्पधूपादिभिः ॥
 पूज्यदेवपात्राणि मानवः ॥ पित्रपात्रे विशेषायं तिलो सी तिलितान् क्षिपेत् ॥ अर्घ्यपात्रे निधाया चैवात्मना न्यज
 येततः ॥ विश्वे देवांस्तथा हृदि शिरसादिपि नृनपि यादित्या इति मंत्रेण ततोर्ध्वं संघातयेत् ॥ सर्वश्राद्धेषु
 कर्तव्यो विधिरेष महाबुधैः ॥ सौवर्णराजतौ दुग्धं रजसु मणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु वा ॥ अर्घ्यं बरे ता
 म्बुमुच्यते ॥ प्रायो वचनात् ॥ रजसु पात्रं फल्गुपात्रं मणिमयानि शंखशुक्तिमरकतस्कटिकादिपात्राणि ॥
 एतेषां मध्यमस्य पात्राणि क्रियन्ते ॥ पत्रपुटे पुवाशब्दोऽनुप्रयुज्यते ॥ पत्रपुटे पुपलाशादिपत्रपुटेषु ॥ तथा
 च कालिकापुराणे ॥ अर्घ्यं दद्यात्ततः पात्रैर्ब्रह्मतत्त्वज्ञानैः ॥ यानि वा विधेते ॥ यानि वा निषिद्धा निनश्वं
 ति ॥ तेषु वाऽर्घ्यं प्रयेत् ॥ पूर्वेषामेव मन्त्रावेव सत्यस्या निष्ठा निवासमानजातया निवा ॥ तानि कार्याणि ॥ ए

कैके न ददाति ॥ एकैकस्मै पित्रा दयं विश्वे देवानां चैकैके न ददाति ॥ ननु विश्वे देवानामेकमेव पात्रं कथमेकै
 केनेति ॥ उच्यते ॥ मध्यपुराणे विशेषश्रुतेः ॥ पूरयेत्पात्रं युग्मं तु स्थाप्य र्जपवित्रकं ॥ शंखो देवीत्यपः कुर्याद्य
 नो सीति यवानपि ॥ गंधपुष्पैरलं कृत्या दिव्येति पठन्त्यजेत् ॥ इति ॥ शाघायनेनात्र विशेषा दर्शितः ॥ यत्नीयव
 त्तचमसे स पवित्रक इति ॥ एकं पात्रं दर्शितं ॥ सूत्रान्तरेति जैः तिलो एकदानं कैचिन्मन्यं तेनैवाऽर्घ्यमन्वष्टका
 सत्रदर्शनात् ॥ शुचौ प्रदे शे बालाणान्निधानं युग्मान् उदभ्युत्वा तु पवेश्य नृनान्मित्रा योऽक दवेति जौ ॥ एकं म
 ददाति ॥ पितु नमिन्महीत्वा ॥ सावेतसेति जौ एकं येनात्र त्वानुयांश्च त्वमनु तस्मै तिस्रधेति ॥ तथा शाघायने
 नापि तिलो एकदानं दर्शयति ॥ आशु कल्पे एततः ॥ अर्घ्यमिति ॥ अर्घ्यस्य एतद्दानं दर्शितं ॥ तत्रोच्यते ॥ ना
 त्र तिलो एकदानं ॥ एतदार्घ्यं विधेरनाकारविधिः अतिरेकेण विद्विजपादप्रक्षालनादिवत्प्राप्तः ॥ अवश्यं क
 रणं नावात् ॥ अतिरेका नावाच्च ॥ गृहस्तत्रैतन्नेव च विधायत्वात् ॥ पिंडपितृयज्ञेति कर्तव्यता विधनात् ॥
 तत्राप्रतिषेध इति चेत्तत्रैव अर्थदारा नावात्तत्र प्रतिषेधः ॥ किंच यद्विज्ञाप्रतिषेधमत्र क्रियते तदा स रु द
 दिन्न र्जमुह्यस्तरणं मष्टमदेशं पृथिवारणं नो सचरुश्रपणं च स्यात् ॥ शाघायनेन तिलो एकशाब्दना च
 दानं मुक्तं ॥ कुत इति चेत् ॥ अनुवादवाक्यैः च स्पष्टं नित्यात् ॥ तथा हि एतत्ते पुष्पं एषते गंधः एषते धूपः

पः। एतेदीपः इदंतेवासः एषतेजिउइति॥ तथा। ततोः ध्वजं धूप्य धूपदीपान् त्वेतियदिति लोद
कं स्यात्तदा तस्यानुवादं स्यात्। शरवोतर विहित स्यात्तत्रैव चरितार्थत्वात्॥ अत्रागमनप्रमाणा
भावाच्चैतिनात्र तिलोदकदानमिति॥ सपवित्रेषु हस्तेषु यादिव्या आपः॥ पयसासां वभरुयी आंतरिक्षा
उत्पार्थिवीयाः॥ हिरण्यवर्णा यज्ञियास्तान आपः शिवाः॥ ६ स्योनाः सुहवा नैवंतु अस्मा वैते॥ तदर्थं चात्र
त्वानुयां लमनु तस्मै तैस्वधेति॥ इदं तु वाक्यं नित्याय्याख्यायं॥ अर्थपात्रे पवित्रे वैश्वदेविकपात्रे एव
स्ते प्रागग्रे च दत्वा बाह्यां मां लोः सनयित्वा यादिव्या इति मंत्रमुच्चार्य विश्वदेवा एष वो र्ध्वः इति हस्ते
दत्वा॥ एवं पितृ ब्राह्मण हस्ते प्रथमपात्राय वित्रे दक्षिणाय पितृकुशैः सहा र्घ्यं गृहीत्वा दियेः॥ यादिव्या इ
ति मंत्रमुच्चार्य अमुकस गोत्र अमुक शर्मन् अस्मत्पितुः एतत्ते अर्घ्यं मे चात्र त्वानुयां श्वत्वमनुर्ते स्मै
तैस्वधेति मंत्रेण हस्ते दद्यात्॥ अप उपस्थं एव मेव पितृमह प्रणितामहयोः॥ माता महाना मय्येव
मर्धदानं विधीयते॥ अत्र केचित्पवित्रांतरमुत्पादयंति॥ एषामेकत्र विविनियुक्ता नो विनियोगांतरा
भावात्। तत्र। यथा मंत्राणां पुनः पुनर्विनियोग एव कुशानीतपि॥ तेषां मनेक कार्यापेक्ष्य सिद्ध्यन्तात्॥
तथा हि पवित्रां ताहतां जिह्वां चोदुतान पात्रं कृत्। प्रागुत्पन्न पवित्रांतर्हितान्। तथा हि। रजः। रुसा जि
नं मंत्राब्राह्मणश्च विशेषतः न ते निर्मज्जतां यांतियो न्यमानाः पुनः पुनरिति। प्रथमे पात्रे स ६ स्त

वां शतवनीय पात्रं न्युज्जं हत्वा पितृभ्यः॥ स्नानमसि इति प्रथमपात्रे पितुः पात्रे पितृमह प्रणिता सं
लम्बान्सर्वं पवित्रां संस्त्रवानपो वयवान्समवनीय तत्र निक्षिप्य पितृभ्यः स्नानमसीति मंत्रेण तस्य
मं पात्रं न्युज्जं करोति भूमौ तिलकुशान् रक्षिणमलानि क्षिप्यतेषामुपदिन्युज्जं मध्ये मुरं वकरोति गंध
द्विजिः रजयेदित्यु १ रजः। वैश्वदेविकपात्र संस्त्रवा अग्निप्रथमपात्रे निक्षिप्येता एव मातामह प्रथमपा
त्रे पिसंस्त्रवान्समवनीय न्युज्जं हत्वा वेदमालां कुर्यात्॥ अत्र प्रथमपात्रं देव पात्रं माहुः। तदुत्तं पिपात्रं
है अत्रा पिपितृपात्रा निपायेण पात्रं चोदुतानं वदपति॥ तस्मादृष्ट शस्त्राणां वचनं नैव गृह्यते। तदुत्तानं
हत्वा विप्रान् नि सृज्येदिति॥ आच तास्तवं अति संति पितरः। श्रेण को ब्रवीत इति॥ असंबद्ध प्रदी
लापित्वा दापो न्यता दिवा क्य वदिति॥ संस्त्रवश देवार्घ्यपात्रं लतापो वयवा अग्निधीयते। न हस्त
दत्तं युताः॥ तथा हि श्रुतिस्मृतयोः संस्त्रवान् जुहोति संस्त्रवान् आश्नातीत्यादिवाक्ये पुस्तकानि पात्र संज
न्याद्यादिद्वयवचनो दृष्टः॥ सोप्य चाप्यविरुद्ध इति न स्वमतिकल्पना युक्ता॥ अत्र गंधं धूप्य धू
पदीपाच्छादनानां प्रधानं॥ अत्र स्वादिरं॥ अला नेय तोपवीतं॥ कस्त्रा ला ने॥ अत्र प्रस्तावे गंधं अदिदानं
कर्तव्यं॥ अत्र श्राद्धाय ते नेन प्रतिपुरुषं ब्राह्मणं ने देवि दीप जे देव प्रयोगे दर्शितः॥ एष ते गंधः। एष
ते धूपः। एष ते दीपः। एष ते आच्छादनमिति॥ ब्राह्मे उद्भिज्ज ने देवि दीपा जे देवि। अयं तो

दीपश्चादिप्रायागः नतः। तथा सैयं बोदीपश्चुच्चारु धंदीपं निवेदयेत्। अत्र तं गलनास दस्त्रधेतव
 तियुतं। अत्र दीप बहुत्वे सत्यपि नैकं कथयन्तु प्यति। कुतः संसर्गिदमवाचकानां मंत्राणां इत्य
 नेदेवि नोहः कार्यः। अधिगुप्तैः चेपश्च बहुत्वे चत्तुर्वदुत्वे पितृसंस्मरणं चत्तुर्गमयतादित्यादीनां संसर्गिद
 मप्रतिपादकानां मंत्राणां अत्र सप्तदश। न संसर्गस्य चत्तुर्वी गमयतादित्युहितं। तत्र दीपो दृष्टं तो दत्त
 इति। न वमो ध्याये विचारितं। संसर्गिदमतातुतायतेन सोः सिद्धे वेति। वायवीये तु आश्विनं प्रति वि
 शेवा विहितः। तथा हि वस्त्रयुग्मं ततो दद्यात्कैकं वा पथकं प्रथकं। आश्विनं तु। यो दद्यात्कैकं तं आश्व
 कर्मणि। आयुः प्राकाम्यमेष्ट्वर्यं रूपं चलनं ते शुभं। शां वेति। इदं यो बोधितिरित्युक्ता दीपं तेषां प्रशये
 त। नो ज्योतिरस्ततैः सर्वैर्बलं। तदन्तरं। प्रत्येकं वचनं प्रागुपवर्तितं। शंखोपि। घृतेन। दीपो
 दातव्यः स्तिलतेनेन वा पुनः। ब्राह्मे पि। पथकं पथकं। आसनेषु तिलैः नेन दीपकाः। अविच्छिन्नास्त
 था। देवास्ते रक्षास्तु वैदिनः। इति। एवमादि विधि वाक्य दर्शनात्। मंधादिदानं तु दीपदानं मण्डिप
 यं। एकैकं ब्राह्मणं पक्षे गंधादितं त्रैविष्यं कालायनेन विशेषो दर्शितः। आर्घ्यः द्रव्यो। दकै चैव धि
 उदाने। वने जने। तं त्रस्य उवि निवृत्तिः स्यात्स्वधवाचन एव चेति। अत्र यत्तु श्विदुक्तं। प्रकाशत्वादी प
 स्य तेने केनापि दीपेन प्रकाशिते प्राक् ग्रहेन बहुदीपदानं कार्यं। अथोपकारः कथं। तदप्येकेन दी

पेन तंत्रतया न विष्मतीति। तत्र प्राक्प्रदर्शितं। मंधादिदानं विरुद्धं। जातामहानामप्यवरुद्धं।
 न्याये विरुद्धं च। तथा चैकादशे विनवादा प्रदीपवदित्यत्र सत्रे। यथा प्राक् विना पुंजा नानां बाल
 एनां तंत्रैः कोपि दीपः प्रकाशं करोति लोके। अस्यात्तरं सत्रं। अर्धं तु लोके विधिः प्रप्रधानना
 कः स्यात्। लोके यावदर्थसह दस्तु दानुष्टानं न वति। यत्र पुनर्विधिस्तत्र विधिबलेन प्रतिप्रधानमा
 यतिर्यथाः। दद्यात्तानमेकैकं द्विजपक्षेर्षिकं चितं। तत्रा यथथा मंधादीनां। दो दैवदित्यादिपक्षे मं
 धादीनां सर्वेषां मण्डिपश्च दत्तं। प्रकाशमात्रत्वे सति। अन्यार्थस्यापि दीपस्य प्रसंगः। प्रका
 शकत्वे सिद्धे नदीनां तददानं कार्यं। आराधुपकारकत्वे प्रमाणं नावात्। अन्यार्थस्यापि दुपकारद
 र्शनात्। तस्माद्यथा विधिगंधधपादिव दानं कार्यं धादीनामप्याराधुपकारकत्वं पृथग्विधिस्त
 विधतइति। विष्णुः। चंदनं कुंकुमं कर्पूरं गुग्गुलुं पञ्चकाम्यं तु पलेपनार्थं ब्राह्मे। चंदनागुरुणी चो
 भेतमालोशी रपञ्चकं। अथ पुण्याणि। तत्र शंखः। जलोद्भवानि देवा विरक्तान्यसि विशेषतः विष्णुः
 कंदर्कि जम पिप्पुलं सुगंधिवत्तद्भातं। रक्तमपि कुंकुमं। अथ धूपः। ब्राह्मे धूपः श्वगुग्गुलुः।
 ओषधिरुक्ताश्च तथैव च। विष्णुः धूपं धूपं तु गुरुलं च दद्यात्। अथा वाससोऽर्धका प्याससौ।
 मस्तत्रे। ह्यमा अतसी। अथानंतं तैजसा जियात्रादि दद्यात्। तदनावे पूर्णपत्राणि वा। तैजसापु

शो वपुराणो विशेषः॥ दश विंशतिर्यानि प्रमृष्टा निमयलतः॥ तानिते न्योदिता तिच्यः प्रस्थापनानि
 तुका लिकापुराणे॥ भाजनानि ततो दधति॥ हस्तशौचं पुनः क्रमत्॥ पुनर्भस्मितुं सशोभनं पंक्तेरं नरमाचरे
 त॥ पार्श्वेणानुवृत्तौ ब्राह्मे॥ मंडलानि तु कार्याणि त्रैवारैश्च कर्णैः श्रुतैः॥ मोरमृत्तिका वा पिप्रणीतेनाथन
 स्मना॥ पाषाणचूर्णं संकीर्णमाहुतं तत्र वर्जयेत्॥ प्रधानेतरं॥ उद्धृत्य घृताक्तमजं दधति॥ अग्नौ करिष्या
 मीति॥ घृताक्तमिति तैलप्रतिषेधार्थं॥ तैलाक्तस्य म्मादादौ प्रतिषिद्धत्वात्॥ अन्नं तु हविष्यं यजमानं
 ररहितं च प्रसज्यते॥ पृथुस्य सप्तमिधं धुं दत्वा हुत्वा न्यो विदुः प्रसज्यते॥ अत्र देव तैनान्नसंस्कारः उ
 क्तः॥ ततो नंबहुसंस्कारं नैकं यजमानं दधते॥ चोष्यपेयस्य मधुं तु यथा शक्त्युपकल्पयेदिति एवमप्ये
 रपि विहितं निप्रतिषिद्धा निचा मन्ना निप्रदर्शितानि॥ तदन्नं यजमानं च वर्जितं शोभने पात्रे उद्धृत्य
 तत्तत्तत्तत्त्वा अनेन पात्रेण पिथयसा वित्री जम्बाः अग्नौ करिष्यामीति द्विजानुपवेशिता न्युच्छति॥ तै
 स्तु कुर्वित्यनुज्ञातः पिंडं पितृयज्ञवत् हुत्वा हुते शेषं ब्राह्मणमदत्त्वा पात्रमालम्ब्य जपेत्॥ पिंडं पितृय
 जवदुचार इति प्राप्ते पुनर्वचनं दत्त्वा पश्यन् ता वैवर्मं शोभयान्न वतस्तर्शयति॥ स्वाहा सोमाय
 पितृभ्यो स्वाहा॥ यथेकं यथैकं वाहनामेतैः अत्र वा यवीय विशेषः॥ ईं लुरु बे तितैरुक्तो जुहुयात्सीत्
 वं यज्ञवत्॥ अत्र कात्यायनः स्वाहा कारेण हुत्वा न्यो पश्चात्संज्ञं समापयेत्॥ अग्नौ करणं होमस्तु क

र्त्तम उपवीतिना॥ प्राः श्रुत्वे नैव देवे न्यो जुहोतीति श्रुतिश्रुतेः॥ एवं पूर्वपक्षमुक्ता सिद्धांतितं॥ अप
 समेन वाकार्यो दक्षिण जिमुखेन तु तिरुष्करं विरम्य स्माभ्यस्ये न हि ह्रयते॥ वाशब्दोऽत्र पूर्वपक्ष
 निवृत्तौ॥ अत्राग्नौ करणं पात्रं भस्मो निधाय ब्रह्महस्तेन स्पृष्ट्वा होतव्यं॥ अयंच शोभाय न विष्यत्पुराण
 यो विशेषः॥ हुत्वा च हुताशेषं तु ब्रह्मण्यदत्त्वा त्रैकवचनं॥ समुदायापेक्षं अत्राग्नौ त्रैकवचनं
 सं ब्राह्मणेभ्यः प्रदाय भिक्षुभ्यो वशं दधेत्॥ यमः अग्नौ करणं शेषं तु पितृपात्रे पुनर्निक्षिपेत्॥ प्रतिपा
 दयितुं तु न दद्याद्देवैके अत्र शास्त्रायनेन शारदातरे सागरे विशेषो दर्शितः॥ हुतशेषं पूर्वदेवे द
 द्यापश्चात्पि अदद्यात्॥ अन्ने स्तुम नराह॥ अग्नौ जावेत्॥ विप्रस्य पाणवे वोपपादयेत्॥ यो ह्यग्निः स हि
 जे विप्रैर्मन्त्रदर्शिनः रुच्यते॥ तथा पाणौ विप्रस्य दक्षिणे अग्निर्वसतीति॥ अत्र कात्यायनः पित्रेयः
 पंक्तिमुर्ध्वं स्तस्य पाणव न्निमाह न॥ हुत्वा मंत्रवदन्तेषां तस्मात्पात्रे पुनर्निक्षिपेत्॥ अन्तेषां सर्वनाम्ना
 पितृविजयं रामशः॥ अत्र केचिद्ब्राह्मणपदं न पठन्ति॥ तेषां प्रकरणं तोषितं भवेत्॥ हुतशेषं दत्त्वा हि
 जपात्रमालम्ब्य ह्यजपति॥ अत्र शां वपुराणं॥ सोदकेन पालिना॥ पात्रालंभे द्विजः कुर्यात्त्रिचित्रा
 न्ने ह्यग्निदाहते॥ अत्र केचिद्वदन्ति॥ नाग्नौ करणं होमः॥ कार्यः तेषां तावत्सर्वस्मृतिपुराणविरोधः॥
 आह वैकल्प्यं च स्यात्॥ विहिताननुष्ठानानि स वायश्च स्यात्॥ तथा च स्मृतिः॥ अग्नौ करणं हीनं तु श्राद्धं

नवतिचासुरे॥ तथाचमंडलैर्नराक्षसैर्भुज्यतेबलात्॥ अपवायपितृरसर्वान्॥ मंत्रहानंयथाहवि॥
 अत्राग्नौ करणहोमेनसर्वेषां पितृगणानां तृप्तिर्दिशिता॥ अतः सर्वशास्त्रेषुहोमे विधानादवश्यं कार्यः॥
 पार्वणादिश्राद्धकर्मवत्॥ संध्यावेदनादिकर्मवदिति च॥ प्रकृतमिदं निमुच्यते॥ पात्रमालाभ्युपपत्ती
 स्फुटं॥ ब्रिंतजापतितदाह॥ पृथिवीतेपात्रंघोः॥ पिथनंवालाणस्पमुखेऽम्॥ मृतेऽमृतंजुहोमिस्वाहेतिपात्र
 मित्येककचनं॥ अविबद्धितं॥ उद्दश्यमगमल्यत्॥ कृतशेषं ब्राह्मणायदत्तेतियत्॥ यत्संमार्गवच्चेति॥
 तेनप्रतिपात्रमालंनः॥ कार्यः॥ दर्शितं च शांतिपुराणादिवाक्यं॥ तत्राभिधानमुक्तं॥ तेनघृताहुक्तमु
 न्युक्तं पात्रमालाभ्यसमंतात्स्फुटं जपति॥ पृथिवीते॥ पात्रमित्यादिमंत्रं॥ तदनंतरं यत्करोति तद्दर्श
 यति॥ वैष्णवार्थं चाप्यनुपावांगुलमन्त्रेनिधाय वाशब्देविकल्पार्थः॥ यत्रार्थवशेन पादभ्यवस्था रूक्॥ य
 श्चिदपठितं यशुः॥ तयो रम तरेण नखमंगुलमन्त्रेनीवेश्य जपेदित्यनुषंगः॥ अत्र शाधायनः॥ हव्यं र
 क्षस्वाहा॥ विलो॥ कव्यं रक्षस्वाहा पितृणांमिति॥ अत्रानापरिवेषणं॥ तत्र सांक्तिः पूर्वं परिवेषणं करोति
 ततोऽकृतशेषा न्नदानं॥ ततः पात्रालंकारादि॥ अनन्निमुद्रिजरुक्तेरुत्तारोषं दत्वा प्रकृतं परिवेष्य पात्रालं
 कारादि कुर्यात्॥ पदिवेषणं तु तां मांमपि हस्ताभ्यामाद्यत्परिवेषयेत्॥ प्रशंतचित्तं सतितंदर्न पा
 णिरशेषतः॥ इति मत्स्यपुराणं॥ सति॥ नति लैरतिधार्य॥ तथाच जैमिनिः॥ गद्याय यद्यदधात तद्

विष्ये रूपसिच्य॥ हविष्या इति तिलानां तारयेति॥ अत्र चमरुः॥ उजाभ्यामुपसंगृह्य यमन्नस्यवर्द्धि
 तं॥ वित्रां तिके पितृरक्षाय नशन कैरुपनिदिमेत्॥ वर्द्धितं रुरितं मुक्तं॥ उजाभ्यां चैव हस्ताभ्यां यदक्षं
 पदीयते॥ तद्विजलुपंत्यसुराः सहसा दुष्टचेतसः॥ गुणं श्वस्रपणा कापाभ्योऽदधि घृतं मधुविम्वसेत्य
 यतः सत्यभ्रमा चैव समाहितः॥ गुणं मंजनाति॥ विम्वसेत्यदिवेषणार्थं स्थापयेत्॥ अक्षं नो जं च वि
 विधं कला निचपलापि च॥ रुघा निचैव मोसा॥ निषानानि सुरजी ली च॥ रघु विशदा भवहाय चिद्वः॥ इ
 तदुजं विविधं॥ उपनीय दुतत्सर्वशन कैस्त समाहितः॥ परिवेषयेत्॥ प्रयतो गुणान्सर्वान् प्रयोनो दयेत्॥
 शन कैर्पयोपयोग क्रमेण न सर्वं युग पुनः॥ मंयुं शोचे त वित्रे मुस्त तद् दधा दमं शीरः॥ ब्राह्मणाः श्वकथाः
 उर्यासि तृणमेत दीक्षितं॥ हरीत॥ कांचनेन तुपात्रेण राजतौ दुवरेण च॥ दत्तमक्षयतां याति रवद्वेना र्धं क
 तेन च॥ विष्णुः॥ घृतादिदानेनै जसा निपात्रा निरवद्वे पात्राणि कृत्वा पात्राणि च प्रशस्तानि॥ बहस्यतिः॥ पा
 त्रे तु मन्मथेन स्त आर्द्धे नोजयते पितृन्॥ तत्र घृतापु रोधश्च नो काचन रकं ब्रजे त॥ अयं शि यास्त्वु
 दतिः चैही नमिः॥ लोहानां स्त्रीस कायमपाषाण हीनपात्राणि भय पात्राणि बर्जयेत्॥ यम आ वरु विष्णु
 नवति॥ यावत्स्वियं चेतस्त्रिंशं स्थिते॥ तावदं लिपित रोया वन्नोक्तं ददात्यहं॥ चतुःश्रोतः समा
 पन्न हस्तोर्गो मां र्जयेत्॥ उजावधो ब्रजे यातां दाता नोक्ता न संशयः॥ उमा र्जयेत्॥ शोधयेत्॥ स्तुतं नखै

श्वतुर्त्रिंशोद्घात्माणि ना घतं ॥ दाता पु एतं चाप्नोति भोक्ता पापतरं व्रजेत् ॥ हस्तेन घतं श्रद्धं यदपि च दी
यतां तदपि श्रद्धं शीतल मनश्च श्रद्धं ॥ पदिवेचितं नवति ॥ श्रद्धं ॥ शंख लिखितौ ॥ आलला आनगुणदोषौ
नाभिवदेयः ॥ अरुतं न ब्र युदयो न्यूनप्रशंसेयुद न पा नौ न प्रभ तमपि ब्र युद न्य न हस्त संन्यायाः
यावद्भूमौ यावदति प्रशस्तं यावदोष्णं तावदश्रंति पितरोऽप्यत्र प्रलम्बपानकेभ्यः ॥ हारीतः ॥ नपंत्या
विषमं दद्यायाचे न च दापयेत् ॥ देयलः ॥ न चात्र श्येनकं कादीन्यक्षिण ॥ प्रतिषेधयेत् ॥ तदूपाः पित
रस्तत्र समायांतीति वैदिकं ॥ तत्कालागतोऽतिप्रव्रजिणसंमन्यो प्रवेश्यते तैः ॥ संमतिः ॥ कार्याः ॥ तथा
च शातातपः ॥ आतिथ्यरहिते श्राद्धे जुंतायः बुधदिनाः ॥ तथा तेनामैः न पाके न पापयोनि व्रजंति ते
इति प्रत्यवायः ॥ उजयोः शारवायोः शुक्लं पितृभ्यो न निवेदितं ॥ तदनंतरं प्रतीक्ष्यते ह्यसुरा इष्टं चेत्तसः
तस्मादभ्यर्च्य हस्तेन कुर्यादन्नमुपागतं ॥ नोजनं वा समालस्यति हेतुं हेतुं प्रलब्धिनाः ॥ बौधयनः ॥ आद्यं
तयोरपांशु दाने सर्वत्र न पप्ररति यथा विधानं ॥ यस्तु यमः शुक्ला पुनर्भुक्ते यच्च तैलाभिघारितं ॥ रज
स्वलाभिर्घृतं तद्वै रक्षां सिगच्छति ॥ केशकीटावप न च चरतं मजिर वेक्षितं ॥ रुक्षितं चावधृतं चत वै
रक्षां सिगच्छति ॥ सुतं यस्योपरि च वपुः नवः ॥ रुक्षितं उपरि संनिधौ वायस्यरो दनं कृतं तत् ॥ अवधृतं
वस्त्रेण ॥ तथा हिनयस्त्रेण वधृतं येत् ॥ अथवाऽनस्यैवावधृतं न कृतं मस्य तत् ॥ तथा विधिः ॥

नमनिष्ठान्ते मंत्रही नमदक्षिणो ॥ अथ रुपाहुतं दत्तं तद्वै रक्षां सिगच्छति ॥ निष्ठुक्तं यैव यः श्राद्धं यत्किं
चित्परिवर्जयेत् ॥ पितरस्तस्य तं मासं नैराशं प्रतिषेधे ॥ इति ॥ शातातपः ॥ अर्च्यं भुक्ते तु यो विप्र
तस्मिन्प्राज्ञे जलं पिबेत् ॥ तदूक्तं तत्पितृणां शुश्रूषं दद्यात्तथासुरं ॥ इत्येव श्राद्धो नियमा यजमान
स्य नो कृणोच मथा संनवेदं दक्ष्याः ॥ एवं सति द्विजैर्यथा विधिबलिना दक्षि विधिना नोजनं कार्यं ॥
अत्र प्रस्तावेनः संकेत्य कार्यः ॥ तत्र प्रथमं तावद्विश्वेदेवा इदमन्नं यदुत्तमं दद्यात्तस्य मितं तत्ति
पुन्यं तं तस्यैव तेभ्यः स्वाहेति ॥ ततो मुकसगोत्रा अस्मत्पितृपिता मरुप्रपिता मरुः ॥ अमुक अमु
कशर्मणि इदमन्नं यदुत्तमं दद्यात्तस्य नंतत्सर्वं तत्ति पुन्यं तं तेभ्यः स्वधेति ॥ प्राता महानामप्येवं संक
ल्पं कुर्यात् ॥ ननु बहवः प्रतिपुरुषं पथक पथक संकल्पं कुर्वन्तो दृश्यन्ते ॥ कथमत्र तत्रेण क्रियते ॥ तदु
च्यते ॥ कात्यायनवाक्ये दर्शनात् ॥ तत्रं क्रियते ॥ तथा हि ॥ अर्घेहि ॥ दाभ्यो दके वै वपि उदा नैः ववेजने
तैत्र्यस्य विनिवृत्तिः ॥ स्यात्स्वधवाचन एव चेति ॥ अत्र तत्र विवृत्तिरुक्तं तिनान्न संकल्पादिषु तत्र ता
शक्तं त्रिषेहं अतस्तत्र त्वं भुक्तं मिति नित्यं श्राद्धे तु स्पष्टं भुक्तं तेनापि ॥ पितृभ्यः इदं नित्यं त्वा स्वधका
रमुद्दिशयेत् ॥ अन्नसमीपे उरु कं त्यजेत् ॥ तदुक्तं तदुद्दिशयेदयः ॥ विष्णुपुराणेऽपि ॥ श्राद्धं सम चितै
दं पितृभ्यो नाम गोत्रतः ॥ यद्यहं रास्तु ते मातास्तद्यं दाहादत्वेमेतितदिति सत्कृतं तत्र विधानमिति ॥

29

सहस्रलक्षो दत्वा श्रुजपेत् ॥ सर्वेषां ब्राह्मणानां हस्तेषु सहस्रलक्षं दत्वा सा वित्री मधुयाता इति ॥
तच्च जपित्वा ब्राह्मणानुताया जुषधं श्रुजपेत् ॥ तदनुभवं तदनुत्पत्त्या श्रुजपेत् ॥ किं तु जपेदित्याह ॥
व्या इति पूर्वोक्ता वित्री तस्यां चैव गयत्रं पित्र्यां च संहितां माधुच्छं दसी च स्वर्गी लोके महीयते ॥ दत्तं चास्यास्त
यं जवति ॥ अरुदिमहा व्या इति तांसा वित्री तस्यां चैव यदुत्पन्नसाम ॥ पित्र्यां च सामं संहितां ॥ यद्वा उपवि
श्रुतिरित्यादिना नाना स्थान स्वर्गुत्पन्नानि सामानि माधुच्छं दसी च इह ६ ॥ चत्वार जसेत्यादिनां नाना स्थान स्वर्गुत्प
न्नानि सामानि मधुब्राह्मणं वा जपेत् ॥ भुंजानानां ब्राह्मणानामत्रै पीनं एतः प्रक्षयां तस्मिन्त्यादयति ॥
आत्मनश्च स्वर्गलोकं प्राप्तिं साधयति ॥ अत्रायं जपः ॥ किं मुपर्वतिना कार्य उत प्राचीनावीतिनेति संदे
तत्रोपवीतिना कार्यः ॥ कुतो ॥ अदयसा धनत्वाज्जपत्वा ब्रह्म यज्ञं वदिति ॥ एवं प्राप्ते जिधीयते ॥ अजपः
प्राचीनावीतिना कार्यः ॥ पितृप्रीतिं करत्वात् ॥ आत्मनश्चा अदयसा धनत्वात् ॥ आदकर्मवत् पितृणां य
त्किंचिक्रियते तदपसव्येना तथा च श्रुतिः ॥ प्राचीनावीते पितृणां मित्रि ॥ अस्तत्र कारोपि पितृणां प्राचीना
वीतिना माह ॥ किंच पिंडपितृयाज्ञं प्राचीनावीतिना जपः ॥ क्रियमाणे दृश्यते ॥ नमो वः पितर इत्यादि ॥
एवमत्रापि पितृजपत्वेना अदयसा धनत्वात् अपसव्येना चित्तोपः ॥ अत्रं मन्वादि निरपसव्येन स
माप्तिपर्यंतं सर्वं दर्शितं ॥ तस्मिंश्चाल्याः चं प्रकीर्यये जिह्वाजीवा वैष्णव्याः कुले मम ॥ नमो द

29

तेन तद्व्युत्पत्त्यायां उपरां गतिमिति ॥ तद्विज्ञात्वा तत्सामानाधिकरण्यात्वात् कथं यद्वादीयमानं न गच्छेत्
ति-प्रबन्धं च बहुविधते तद्विज्ञात्वा तद्विज्ञेयैषु विकारश्च यदिति नोपदि- ॥ सार्ववर्तिकमन्नाद्यं संनीया ज्ञाय
कारिणः समुत्सृजेद्भूतवताममग्रतो विकिरन्नु विगायन्त्री मधुवाता इति ॥ तद्वचनं त्वाऽपसव्ये नानं वि
किरेत् ॥ अग्निदग्धा अनेन मंत्रेण अत्र ब्रह्मपराणं ॥ ततः प्रज्ञा व्यहस्तौ तु तथा चम्पहदिं स्मरेत् ॥ अत्रा
शाघायनोपि उपस्थश्शमाह ॥ अन्नं प्रकीर्य यदुर्पातमाह ॥ स ह्यसहृद्यो हत्वा शेषमन्नं मनुजास्य ॥ स
हस्रसहस्राचमनं दत्त्वा भुक्तशेषं अनुज्ञाप्य तत्ताः स्मृतिदृष्टा द्विजैः सुतप्ताः स्मृत्युक्तः शेषमन्नं बहुविध
त इति ॥ उक्ते इहैः सह नुज्यतामिति ॥ द्विजैरभ्यनुज्ञातः ॥ पश्चादक्षमा एणं करोति अन्नं केचिद्देह बाल एण
नुज्ञां न चेत ॥ अन्नं प्रत्यसंस्कारत्वेनोपकारकत्वाद् अनुज्ञानस्या तत्रैकेनापि कर्तुं न वतीति ॥ तन्न स
र्वप्रश्नस्य प्रयोजनान्तरदर्शनात् ॥ नृसिंस्तावत्सर्वसाधारणी सा स बन्धित इत्याः ॥ शेषानुज्ञानं तु
सर्वेभ्यः सकाशात्प्रायश्चित्तार्थं ॥ प्रियार्थत्वात्पाकस्यात्यन्ते ॥ प्रिये च तेन सर्वे नियोजिताः ॥ अतः सर्वे प्रष्ट
व्याः ॥ अनुज्ञाप्याश्च वैश्वदेविका अग्निद्विजाः ॥ पितृणामारक्ष भंता अतः पितृपाकमप्युपजीवन्ति ॥
अतोन्नं संस्कारमात्रमनुज्ञानं ॥ तथा च यमः ॥ यथा ब्रह्मस्तथा कुर्यादनुज्ञातस्तत्तैर्द्विजैरिति ॥ सर्वा

बुद्धानेमुक्तं ॥ अतस्तत्तत्कथं तत्तदाह ॥ सर्वमनमेकत्रोद्धृत्योच्छिद्यसमीपेदेर्जुनोस्त्रातिंजानवने
 उपस्थात् ॥ सर्वे आदीपप्रसूतदिजभक्तशेषमेकस्मिन्वात्रेहत्वा संनीयति तमधुसर्पिस्ताम्रैर्जोषवनेज्यम
 लमध्यात्रदेशे बुद्धीं स्त्रीतिंजानवनेजनक्रमेण दद्यात् ॥ पिंडपितृयज्ञवदुपचारइत्यत्रासेधपिदेर्जो
 पुर्नैर्देर्नयहणंदीकाहनिवृत्त्यर्थं ॥ देर्जोपरि ॥ अवननेन वाचनिकं ॥ श्रीस्त्री निति वी सामातामहात्रिप्राये
 ए अत्रदेवतः ॥ ततः पिंडमुपादाय हविषः संस्मृतं मरुतः ॥ शक्तिवर्गस्य सर्वस्य सामान्यमपि निर्वपेदिति ॥
 अविचाननेः समल कुशप्राप्त्यर्थं पुनर्देर्जयहणं ॥ सामेरासनाद्ये समलतापिंडे पुनस्तत्तच्छिन्नतेति श्रु
 तेः ॥ तथा च यमः ॥ समलस्तजवेर्देर्जः पितृणां आहवर्माणि ॥ मूलेन लो कान्मजयति शक्रस्य दुपहा स्मनः ॥
 हारितोपि ॥ दक्षिणं दिशं गत्वा दक्षिणप्रवणं न समलान् देर्जानाहरेदित्यादि वाक्यश्रवणत्वे समलता वग
 म्यते ॥ अत्र केचिदाहुः ॥ सर्वशब्देन सर्वप्रागनुक्ता पितृमन्त्रं घृतेन जुहुतमशेषमेवेति ॥ किंचुक्तशेषप
 दपूरणव्याख्याननेति ॥ तथा ॥ अमुक्तस्याप्यनेस्य अत्रानुशास्यते ॥ तथा च यमः ॥ अहं नो ज्येष्ठपापेयं
 यत्किंचित्पुन्यते गृहे ॥ न भोक्तव्यं पिदृणं न दनिवेद्यकथंचनेति ॥ स्कादे ॥ आहं दत्तानरस्तत्तु शेषमनंतु सेव
 येत् ॥ न सेवते यस्तु मोहात्प्रादं विफलं न वेत् ॥ यतश्चैवं ततो नुक्तशेषवचनं ॥ सर्वशब्दे ॥ इत्यर्थः ॥ इ
 दानीं शास्त्रांतरा लोचनेन संक्षिप्य सविशेषं पिंडदानमस्मान्निःप्रयमं स्तार्य कथ्यते ॥ अत्र वाराहपुराणे
 विशेषः ॥ शीतलेन ततः पिंडं सम्पदं ॥ दासमाहितः ॥ इति ॥ तथापि जजाजन नोजन समीपे दक्षिणप्रव

तोदेशे ॥ गोमयेनोपलेपिते ॥ प्रोक्षिते च ॥ देवतः ॥ मंडलं चतुर्दशबादक्षिणवर्तकं महत् ॥ एकदेर्जोतमध्या
 नुक्षिरवे चिंश्चतस्रजेतः ॥ दक्षिणान् देर्जानां स्तीर्ष्य अथ प्राञ्जलिं कथयस्वित्वा वा ॥ हवे स्मृतं ॥ पितरो मे प्रसी
 दंतु प्रायं नु च पितामहाः ॥ इति संक्षिप्तं तेषां तिष्ठेत् ॥ मनुस्मृत्युसन् ॥ आवाहयित्वा देर्जान् स्तीर्ष्या स्थानानि क
 थ्येदिति ॥ ते घासीनेषु पात्रे एव प्रयच्छेन्मार्जनादकं ॥ मार्जनोदकं वने जनोदकं ॥ अपहृता अस्तु राइति मंत्रेण
 देर्जमूले लेखामुक्षिरव्यतं च ॥ दक्षिणान् देर्जानां स्तीर्ष्यति तमि अमुदपात्रं गृहीत्वा अमुकसंगोत्रः ॥
 स्मृतिरमुकशर्मन् असा ववने निवृत्त्ये चात्र तानुयांश्च त्वमनु तस्मै ते स्वधेति ॥ मूलदेशे वने जयेत् ॥ एवं
 पितामहं पितामहायामध्याय देशे वने जयेत् ॥ मातामहानामप्येवं सर्वं कुर्यात् ॥ एवमवने जयं पिंडमेक
 ति लोदकयुक्तं रुत्वा प्रतिपिंडं गायत्रीं जपित्वा नृणां श्रवणमनु तस्मै ते स्वधेति प्रथमा वने जयस्वा नेर्देर्जमूले
 द्यात् ॥ एवमेव पितामहपितामहयोर्मध्याय देशे वा दद्यात् ॥ सोमाय पितृमते स्वधेति अमुकसंगोत्रः ॥
 स्मृतिरमुकशर्मन् असा वेदते पिंडो ये चात्र ता ॥ ३० ॥ मातामहानामप्येवं पिंडदानमवने जनक्रमे
 ण दद्यात् ॥ प्रतिपिंडं तु देर्जमूले हस्तं निर्मज्यात् ॥ अत्र पितरो मादय धमिति ॥ विष्णुश्च तदने तं पिंडपात्रप्र
 क्षालने न सति ॥ लेन पुनरवने जनप्रागवने जनवदद्यात् ॥ तथा च क्षालनेनाथ पुनरप्यवने जयेत् ॥ ततः पात्रं
 पिंडां नाम पार्श्वे सुक्ष्मं रुत्वा च मृद्विंजामि मुखोऽभूत्वा ॥ अत्र पितरो मातां ह्यधमितादि जपित्वा सभ्यं
 वाहं रुमनुपया च सप्राणमायस्य शुभं अस्तापु रोष्ठासाहृतिं वाहुमनुपया वर्तमानो जयेत् ॥ अमी

मदंतपितर इत्यादि ॥ अत्र तु स वीना वने जन द न दौ स ज्येन पाणिना तारं न ॥ का र्कः ॥ तथा स्व सुद स्या अ
 तो यस्माद्विदः ॥ अथा न विद्या पुत्रे द नै ए सा कार्या मातु रस्य दया र्थे विदिति ॥ प्रति पिंड मंतरा द न द द्यात् ॥ अ
 वां ज जिह तो ज प ति न मो यः पितरः पितरो न मो व इति ॥ ग ह न वे स ते ग ह नः पितरो द तेति ॥ पिं ग न वे द ते स
 हा वः ॥ पितरो देव्येति ॥ एतदः पितरो वास इति स च द द्यात् ॥ ततो गं ध मा ल्य प दी प ने वे द दाने कुर्यात् ॥ अत्र मंत्रः
 एते वे पितरो देवा देवाश्च पितरः पुनः ॥ पुण्य गंधादि धूपाना मेष मंत्र उदाहृतः ॥ ब्राह्मण गंधादि सनेप्य यं मंत्रः
 आचां तेभ्यः कं पु प्या ल्य क्षता न स यो द के च द द्यात् ॥ आचां ते पु दि ने पु ते पा ह स्ते पु उ द्का दि द द्यात् ॥ प्रो
 क्षित मस्तु ॥ अस्त्वित्युक्तः ॥ शिवा आपः संतु संत्वित्युक्तः ॥ सोम मनस्य मस्तु अस्त्वित्युक्ते ॥ अक्षितं चारिं
 चास्तु अस्त्वित्युक्तो येनामु दितं तेषा मक्षय मस्तु अस्त्वित्युक्तः शिवा आपः संतु संत्वित्युक्तो मनस्य मस्तु
 अस्तुत्युक्ते अमुक स गोत्र स्या मुक शर्म णो दत्त मन मुद के चा क्षय मस्तु तथा स्त्वित्युक्ते ॥ सर्वेषा मनेन प्र का
 रण अक्षयो द के द द्यात् ॥ तथा शंखे पि ॥ अक्षय मस्त्विति प्रोक्ताः प्रत्येकं पि नृतः क्रमात् ॥ जलं द द्यादिति ॥
 सं वेधः ॥ अथ स्मार्था ततोः पौराः पितरः संतु संत्वित्युक्ते गोत्रं नो व द तां व द ता नित्युक्ते स्व धा निन य नी या दै न न्ति
 प विना स्ती र्व स्व धा चा च यिष्यति ॥ पृच्छति ॥ स्व धा निन य नी पा न् न न्ति न द्यैः ॥ सह दत्तं द ता न् न न्ति स प वि
 ज्ञान अर्घ पवित्र युक्तान् पिं डो परि समा स्ती र्व य पृच्छति ॥ ननु पिं डो प रि ति न अयते कथं पिं डो प रि द न्ति
 स्ती र्व ति व क्तुं शक्यते सा स्त्रो त र द र्श नात् ॥ तथा मरु पुराणे ॥ स्व धा वाच न कं स र्वं पिं डो परि समा च रेत् ॥ ए
 व स ति य द पिं डो परि प विना स्तर ए त दै त द्वा द त इति सूक्तं पिं डो परि समा स्ती र्वेति ॥ जा भं च्यता मित्य

उजातः पितृभ्यः ॥ पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामाहभ्यो यद्व्य प्रमातामहेभ्यश्च स्वधे
 च्यतो ॥ अस्तु स्वधे तु के स्व धा निन य नी येषु धा रं द द्या दूर्जं व हं तीति रिति ॥ ब्राह्मणै रनुतातो ॥ मुक स गे
 नेभ्यो ॥ स्मृत्यु त्पः स्व धे च्यतो ॥ अस्तु स्वधे तु के पि ता म ह प्र पि ता म ह्यो र्ये वं ॥ प्रयोगः ॥ का र्कः ॥ तथा माता
 माता नाम पि ॥ तत्तस्मि न्मु स्व धे तु के स ति ॥ ननु पित्रादिभ्यः कस्मा तं नेण स्व धे च्यता मिति ॥ नो च्यते ॥ स्व धा
 निन यने द र्जं प विना दि पिं डो परि प्रा क्त मा स्ती र्व ति दु परि धा रं द द्यात् ॥ याव ता तं ने ते व प्रति ता ति ॥ उच्यते ॥ अ
 वा पि ॥ कात्या य ने न तं ने ता म ति पि द्या ॥ तथा हि तं ने स्व धि नि यतिः ॥ स्यात् स्व धा वा च न ए च च ॥ ए वं स ति स र्वत्र
 स्व धो च्यता मिति ॥ सं वेध्यते ॥ अर्जं व हं ती रिति मंत्रेण ननु स्व धा निन यने धूरां द द्या न पिं डो परि ॥ स्व धा निन य
 नी यां स्तु के चि दि पिं डो नु स्था प्य पश्चात्तस्मान्ने प्रक्षि पंति ॥ अन्ये तु पिं डानां पार्श्वे प्रक्षि पंति ॥ तत्र धरा दी यत इति ॥ त
 नो च्यते ॥ ए वं कु र्वं ति ते ॥ कात्या य ने न द द्वां श स्त्रो त रा लि च ॥ द द्वां श स्त्रो त रा स्तु पिं डान् सिंचति ॥ तं धा च कात्या
 य नः ॥ प वित्रां त र्हि ता न् पिं डान् सिंचेत्ता म धा व र्त्तत् ॥ पित्रात्र मु ता नं न ले त्यर्थः ॥ तथा च मरु पुरा णे व तु पुरा
 णयो रप्येव ॥ अत्र प्रस्तावे ब्रह्म पुरा णं ॥ आ च म्य प्र यतो ॥ त्वा मं म धमं चा व जि ह्म ति ॥ प ल्यैः प्र यच्छति च
 तं शे वा न्वा ने नि धा प येत् ॥ विश्वे देवाः प्री यं ता मिति दै वे वा च वित्वा पिं ड पात्रा लि चाल यित्वा यथा शक्ति र्द
 क्षि णं द द्यात् ॥ विश्वे देवाः प्री यं तां सु प्री ता न वे त्वित्युक्ते पिं डान् ब्राह्मण नो जन पात्रा लि चाल यित्वा ॥ न स्त्री
 प्र चाल येत् ॥ तां स्तु ही न जा ति र्वा च त इ ति स्मृ ता दीनां प्रतिषेध त्स्वयं वि धा नोत् ॥ आ त्रा दीनां वि धा ना न्ने
 वि ष्टु पुरा णे वि शे ष द र्श नात् ॥ सर्वे पित्र्ये न पश्चा दे वे द क्षि णं यथा सा मर्थ्ये न पुरी का किं णी च द द्यात् ॥ हि

नस्पदक्षिणेषु जइति श्रुतेः साचपिः ॥ रजतं देवहिरण्यं देवतां च लं च देवमिति ॥ तदनंतरं प्राप्स्यो दम्भ
 खोवा नत्वा मन्त्रपुराणे विशेष दर्शनात् ॥ शिखो गच्छति ॥ ताश्च सन्नेति ॥ त्वेऽस्मादेव यज्ञोपका कास्ताः ॥
 सतरो नो जिबुं तां वेदाः संततिरेव च ॥ अत्र च नोपायगम कुरुये च नोस्ति तु केऽनं च नो बहु भवेदतिथी
 श्रु जनेन ॥ हि ॥ याचिताः रश्मिः संतुमा चया चिप्य कंचन ॥ एता एवाशिषः ॥ संतु संतु त्वि तु केऽनं ॥ हि सुस्ती लिज
 पने कं पूर्व वा च येत् ॥ ब्राह्मण पात्रा निविशंते विशे मइ ति स्वस्ति वाच्य इत्यादि आशिषः प्रतिगच्छ वाजे वाजे व
 त वाजि नो नो धने पुषि प्रा अमृता कृतताः ॥ अस्म मध्ये ॥ पिव तमा स्य धं र ता पात पयि नि देवयानेः ॥ आमा वा
 जस्य सवोजगम्या देमे घावा दधिनी विश्वरूपे ॥ आमां गतां पिवराम तरा चा मा सो मो अमृ तत्वेन गम्यात् ॥
 इत्यासी मांतमनु ब्रज्या निवाधं प्ररक्षिणी कृत्य वाम देव्यं गी त्वा प्रविशति ॥ अयमर्थः प्रागु क्ता मेवमाशिषः प्र
 तिगच्छ वाजे वाजे इत्यनेन धुर्यस्य विप्रस्या गुह्यं गही ता क्ता प्रागु कृत्य वहिः ॥ शुचौ देशे ब्राह्मण न वृक्षां प्र
 दक्षिणं धरां दद्यात् ॥ आमा वा ज इति मंत्रेण पश्चा त्तासी मांतमनु ब्रज्या प्र लिप्य वाम देव्यं गी त्वा प्रविशेत् ॥ न
 तु कथमयं क्रमो ज्ञेय ते सत्रे तथा न तस्या अवलम्ब ॥ शास्त्रां तरे पुर्वे श्री त्यर्शनात् ॥ तथा च कात्यायन सत्रं
 जेदेमं वा दक्षिणं त्रयं जेदेमं वा दक्षिणं दर्शयति ॥ अस्ति चान्न ब्राह्मण जेदः ॥ पित्रादि देवता जेदश्चातो वि
 सर्जनाद्यवाकर्त त इति उच्यते ॥ इमं जेदे पिस स मंत्रो दृष्टः ॥ इतस्य द्वारौ स्त इति यथा स्मृण निमंत्रण
 मंत्रः ॥ तथा चानुपदंसत्रं ॥ अतिद्वयं वामं त्राधिका रादि पूर्व पक्षं कृत्या सिद्धं तितं ॥ सह कार्य परत्वात् ॥ सह
 मंत्रोच्चारणं कृत्या दक्षिणं त्राधिका रादित्यत्र पश्चा त्तिर्वा तितं

सह द्वार्थ परत्वादिति ॥ अत्रापि प्रागु क्तं च सह मंत्रं त्रययोगे धुर्य जेदे पि ॥ देव सवितरिति प्राक्तेन
 कइ मिति उत्तर काले एवमत्रा पि ब्राह्मण दितै ॥ जेदे पिस सह मंत्रं त्रययोग ॥ कात्यायनेनापि तत्र द
 त्तिं दर्शयितानात्र तं त्रस्य निवृत्तिर्दर्शिता ॥ अतस्तत्र तान दोषः ॥ ननु न चतु सह मंत्रं त्रययोग ॥ कथमे
 कस्य विसर्जने अपरस्य प्रा दक्षिणं धरा करणे विनियोग इति भागः ॥ उच्यते ॥ शास्त्रां तर दर्शना दयं
 विज्ञा ग आश्रितः ॥ तथा हि मन्त्रपुराणे वाजे वाजे ति च जेप न कु शाये ण विसर्जयेत् ॥ उरपा कजं गही त्वा तु
 धरां दद्यात् दक्षिणं ॥ आमा वा ज इति धुं धुक्ते त्या दि ॥ कात्यायने पि ॥ अं ग एग्र हणं सत् ॥ कृत्या धुर्यस्य पित्रस्य प्र
 णम्यानु ब्रजे ततः ॥ अत्रैकवचनं दिवक्षितं ॥ धुर्यस्यैक त्वादिति ॥ आता इम जेदेमं वा दक्षिणं त्रि न वाचं ॥ प्रायैकत्वेन
 अयं निचारात् ॥ शास्त्रां तराणं शरां तरा मि त्वा त्कथं मंत्रं व स्येति चेत् ॥ त उच्यते ॥ तथा हि ॥ छं से गगत् स
 परिशिष्टं शायनः ॥ पित्रमा त्रं सु क्ता मा सीत् तदु ता नं कृत्या वाजे वा ज इत्यनेन मंत्रेण विसर्ज्य शुचौ देशे ब्रा ह्मणं
 स्तिष्ठन् स्थापयित्वा पात्रं गही त्वा अमा वा जस्ये त्पने न मंत्रेण विप्रान् प्र रक्षिणं पदि विभ्या उक्ता प्य वाम देव्यं गी त्वा
 प्रविशति इत्यु यं क्र मो दर्शितो ॥ स्माभिः अपरस्य पित्र इति दितं किं चि स्मृति ॥ पुराण वाक्य विना दर्शितं ॥ त दत्र
 विस्तर जया सक्तानि वा क्या नि ॥ नोक्ता नि न पुन स शक्त त्वादिति ॥ न विष्पति च विदुषां सं वा दः ॥ पिंडं प्रतिपत्ति
 स्वस्व ग द्योक्ता इत्या ॥ अथ आ सो तर कालीनः कर्म क्रमोऽस्माभिः प्ररक्ष्यते ॥ तत्र वैश्व देव व लिह रणे त तो हं
 त कारः पितृ णं तु विकल्पेन नित्य क्रिया ॥ पश्चा दिष्टैः सह नोजन मिति ॥ दर्श ब्राह्मण निस्त्र ज्या नंतरं विष्णु

राणं राहुराणं च ॥ ततश्च वैश्वदेवार्थां कुर्वान्नित्यक्रियां बुधः ॥ भुंजीयाच्चमसं पश्यच्चस्पवं धुनी रायवान्
मस्पपुराणेपि ॥ पिंडपितृयज्ञाचार्यश्राद्धोत्तरकालं ॥ वैश्वदेवं ततः कुर्यान्नित्येते पितृकर्मणि लि ॥ इहेः
सह ततः शान्तो भुंजीत पितृसेवितं ॥ तथा तु पत्नी तापत्नी कान्तिश्रद्धा दीनां श्राद्धोत्तरकालं ब्राह्मणविसर्जनानं
तदं ॥ पुनरुक्तं ॥ निवृत्तिप्रतिपत्त्याद्यपर्युक्तानि समंत्रवित् वैश्वदेवं प्रकुर्वीत नेत्येकं बलिमेव च ॥ तथा अथ न्या
चार्यश्राद्धोत्तरकालं कालं मनुः ॥ उच्छेषं तु तत्तिष्ठेद्यवदि प्राविसर्जिताः ॥ ततो गृहबलिकुर्यादिति धर्ममिव स्थि
तः ॥ गृहबलिवैश्वदेवादि समस्त न्याहिकमित्यर्थः ॥ अन्वाचार्यश्राद्धोत्तरकालं व्यासः ॥ कात्याजिनिः ॥ अन्वा
चार्यश्राद्धोत्तरकालं ब्राह्मणं ॥ गृह्योक्तो वैश्वदेवं धत्तु नैकं त्यक्तं च करोति स इति ॥ सुमंतज्येष्ठश्राद्धं पितृयस्तु
हंशतुमिच्छति मानवः ॥ वैश्वदेवं तदा कुर्यान्नित्येते श्राद्धकर्मणि मैत्रायणी उपदिशिष्टं ॥ गोत्रिनस्यापिश्राद्धोत्त
रकालं समतो वैश्वदेवः ॥ तथा हि सर्वस्य त्वेवान्नस्येतात्त्वलीनं हरेत् ॥ पित्रस्य वा स्वस्य पतनस्य वा पार्थस्य वेत्य
वत्तावत्या कुर्यान्नश्रयते ॥ न चास्मत्तोपि परिकल्प्यते इति उक्तं ॥ कल्पनायां प्रमाणं नावात् ॥ तादर्थ्यं तदुत्त
रकालं न्यस्य ॥ चथाग्रेयं चतुर्द्विकीरोतीत्यत्र भगवान्कार्तिककाशेपि ॥ स्पष्टं नादर्थ्यं उत्तरकालं कल्पते ॥ त
था हि ॥ कर्मत्वं हि श्रितावस्ते प्राप्तेतादर्थ्यं कल्पते तित्तु वदन् ॥ किंच ॥ निरुपहृविश्वस्मादस्य स्मैवेन हि कल्पते ॥
इति ॥ तथा गस्त्य ॥ इत्यहविर्निरुप्यमरुद्भ्यः संप्रदिशं चकार स इह एत्यपदिदेव्या चक्र ॥ इत्यादिवाच्यपर्या
लोचनाचोत्तरकालतावगम्यते ॥ आदेशस्थले निर्वापो वायुपुराणे ॥ अयते विनृणां निर्वपेद्भूमौ स्तूपी वा दर्श
संस्तुतो ॥ स्मृतिष्वपि अयते निर्वापः ॥ प्रपंचितं चैतदेवैश्वदेवानुचतौ जायतं ॥ यदाश्राद्धं पितृभ्यो वैरातुमिच्छ

तिकावयः ॥ तदापश्चात्तु कुर्यात्तज्जिते आर्द्धकर्मणि ॥ तथा स्मृतिः ॥ आर्द्धाङ्गि आर्द्धशेषेण वैश्वदेवं समाचरेत् ॥ अस्मा
निर्गृह्याप्येपितेन नेह मत्तपते ॥ ताता वैश्वदेवं तत्त्वानित्यक्रियां कुर्यात् ॥ अत्र मार्कंडेयपुराणे ॥ नित्यक्रियां पितृणां
तु कंचिद्विधं तिसप्तमा ॥ न पितृणां तथैवान्ये शेषं पूर्ववत्वाचरेत् ॥ एतस्याकेन तस्यैकेचि सर्वं च पूर्ववत् ॥ इति प्रा
ग्दर्शनं रुतमिति ॥ अत्रात्यष्टकाश्राद्धं पितृणां ॥ तलं मातामहनां चानुक्तमपि शास्त्रांतरदर्शनात्कर्ममिति
न विरोधः ॥ शेषं पितृक्रियाभतिरेकेण पितृज्जादि पूर्ववदिति केचित् ॥ इति गोत्रिणीयश्राद्धकल्पनाप्येदि
तीयोध्यस्यः ॥ एवं तावत्पार्वणमात्रावास्पं आर्द्धं समस्तश्राधानां प्रहृतिरुत मुक्तमि ॥ पानिर्वैरुतिमेकोद्विष्टं
दर्शयति ॥ तदन्तरं स पिंड उच्यते तदन्तरमासु द्यवकमिति प्रागेकोद्विष्टमुक्तं ॥ अथैकोद्विष्टश्राद्धकर्मप्रद
र्पत इति वाक्यशेषः ॥ एकमुद्विष्टय दध्यते आर्द्धदेकोद्विष्टं तत्रानेनितिकमुच्यते ॥ एकं पवित्रं एकोर्धः ॥ ए
कः पिंडः ॥ प्रहृतिवद्विहृतिर्न वत्प्रजसर्वातिदेशसमान्यः ॥ प्राप्तविशेषकचनं ॥ तत्रैकतंतु कं पवित्रं कार्यं ॥ एकं
चार्यपात्रं एकश्रपिंडः ॥ ज्ञेयतयः ॥ नन्वेकं पवित्रमिति नैकतंतु कनात्र विधीयते ॥ त्रित्वे सामान्यतः प्राप्ते सत्ये
कत्वं विधीयते तदस्य माथयित प्रहृतेः ॥ धपात्रे पवित्रं द्विर्न तंतु कं दृष्टं तदत्रापि कार्यं ॥ तत्रापि कार्यं चेत् ॥
उच्यते ॥ अद्विंशन्मते वाक्कां स दर्शनात् ॥ तथा हि ॥ देवेषु विवेदेवानां पात्रे तत्वापयः क्षिपेत् ॥ शनो देवी र्यवो
सीति यवांस्तत्रापि निक्षिपेदित्याधुना पितृपात्रे विशेषोचंति लोसीतिति जानक्षिपेत् ॥ इति हि तंतु क
तासि ॥ तत्रोच्यते प्रहृतौ द्वित्वं तावद विवादसिद्धः ॥ तत्रैवं सति प्रहृतौ पवित्रमुक्तं ॥ तद्वैकोद्विष्टे नि

विधत्तेन पुनरर्थांतरसंबंधवित्र निषेधः। अर्धनिषेधेनापि तन्निषेधोपपत्तेः। अर्धार्थान्तरं निवर्तमानं
 सपवित्रमपि तत्तत्तं यथापि उदयमवनेन नास्ति युक्तं। किंच विशेषणमेकत्वं तत्र व्यवधेयं एकत्वं चानेकतां
 अवच्छिन्नतिसाचोक्तप्रसज्यमानातिविधत्ते। एकोऽर्धइत्यनेनार्धं दयंपवित्रोदकादियुक्तमपि प्रतिषिद्धं। ए
 कश्चार्धः पवित्रव्ययुक्तउदकादियुक्तश्चयुतः। तत्रैकं पवित्रमिति द्वितं तु कता व्यावर्तिता। अस्तिसार्धे को
 विअतस्तथैव चरितार्थमेकत्वं नाप्रसज्यमानमवहितपवित्रांतरव्यावर्तकं न विष्पति। तथाहि यद्यर्थांतरसंबंधि
 पवित्रविधत्तये एकत्वं न एतत्ततः शशश्रेण निवारकं किं न स्यात्। इत्यसर्वत्र निवृत्तिः प्राप्तिरुर्विकातपभावा
 दिशेषाः च न हि दृष्टोदयोदयि। तस्मादेकं पवित्रमिति द्वित्वनिषेधेनैव तं। एकतंतु कता कार्येति। एकोर्धइति द्विती
 यो निर्धत्तिरुत्वा प्रथमस्यावस्थानं बोधयति। एवं सति यत्प्रथमस्य प्रकृतौ न्युज्जता प्रतिषेधो नावात्। द्वितीया
 श्रुतेः। आध्यापनात्वात्। संस्त्रवाणं समवनयनस्य च्छाप्रत्ययप्रतिपाद्यत्वेन संस्कारत्वात्। प्रतिपत्तिकर्मात्ता
 सा च विद्यमान इव संयुक्ता किंच यदिवचने विना पितृकुलमत्र प्रतिषिधते तत्तद्विणे एतन्मपि न प्राप्नो
 ति। न्युज्जो सरुहुतानं रुत्वा एतद्विधीयते। एवं सति यत्वे श्रुतिरोक्तं संस्त्रवसमवनयनात्वात्। अथ मपा
 त्राजावाच्यनार्धपात्रारस्तन्युज्जतेति। तदुक्तं युक्ता निरुक्तं वेदितव्यमिति। नावाहनेनाद्योकरणं नान्नविश्वे
 देवाः। अत्रैकोद्विष्टे आदेनावाहनादिकार्यं। स्वदितमिति तत्तत्प्रश्नः। तत्तान्त्रालणनृत्वात्। सत्तत्त
 रुद्रपोदत्वा स्वदितं न वद्विदिति क्रियात्। रुद्रस्वदितः मस्मान्निदिति प्रतिवचनं कुर्युः उपविदिति इतामित्य
 सत्यः स्थाने। येनासु द्विष्टं तेषामनुप्य मस्तु इत्यस्य स्थाने यस्याद्विष्टं तस्योपविदिति इतामिति क्रियात्। उ

पतिहता उपतिह तुवाप्रतिवचनमिति। अजिरम्पतामिति विसर्गबीसर्जनस्थानेऽजिरम्पतामिति क्रियात्।
 अजिरताः स्मृतिप्रतिवचनं एष स पिंडीकरणेत्तरकाले याम्येकोद्विष्टमिविसर्गोद्भवः। अत्रप्रचेताः स्वदि
 तं वाशु सहरदिति। वाशो विसर्गशीः प्रवृत्तिनिषिध्यः। अश्रुतायने विशेषोऽस्ति। स्वस्त्वस्तु विसर्जेदेवं
 सरुत्वा एव वर्जितं। तथा नु द्विष्टहिष्टे तस्य सर्वं नैव विधीयते। इति। तथापि तशब्देन कुर्वीत पितृहा वोपजायते।
 अत्र नवश्राद्धादृशाहिका उवत्तौ ह्यश्रुताः। जायेतैतैतश्च वै पिंडं यत्तत्तस्य दूरकमिति। एकादशाहेतु क
 रुत्पतिना विशेष उक्तः। वस्त्रालंकारशाय्यादिपितुर्यहाहनादिकं। गंधमात्यैः समन्युर्ध्वः श्राद्धोक्तेस्तदप्येते।
 अत्रबाहिरे एकादशाहश्राद्धविशेषः। सत्तत्रमुष्पात्रमुपानहौ। वाससीभंगुलिमुद्रिका मंत्रनंचत्वा प्रणिपत्य प्रसा
 दयेत्। नमस्कारेण विसर्जयेत्। मासिकादिश्राद्ध निमंत्रणे चाराहपुराणे विशेषः। अः करिष्य इति ज्ञात्वा ब्राह्मणं
 त्रणक्रियां। गतोसिदि। अजोकत्वं रुत्वं विहितमयः। मनसा वायुभूतेन विप्रैस्वाहं नियोजये। पूज विष्णुभिर्भोगेन
 एवं विप्रं निमंत्रयेत्। अत्रप्रचेताः एकोद्विष्टकमेपात्रप्राजस्यजपति। नाशिवः प्रतिगृहीयात्। आपस्तंबः नवा
 निद्व्यालिषेधनं संस्त्रिप्रतेयेषु च नुज्यते। ना निरुक्तवः श्रोदधात्। अत्रैव वलः। एकोद्विष्टे तु यत्तशेषं ब्राह्मणेभ्यः समु
 द्यजेत्। ततश्च यंच भुंजीत उपनर्मगलनोजनं। अत्राश्वजायवमृदुपरिशिष्टं। एकोद्विष्टे पु सर्वेषु न स्वधना निरम्प
 तां। एकोद्विष्टे पु विंशस्य अनुशब्देन विधत्ते। अनुशब्देन चत्वा मत्राविति नकार्यः। अनुद्विष्टे पु तस्य सर्वं
 त्रैव विधीयते। अनुद्विष्टे पु तशब्देन चत्वा मत्राविति नकार्यः। अनुद्विष्टे पु तस्य सर्वं

सुरंतद्रवेष्ठादृग्गणलंसेत्रवर्जितं॥ असंविदीकृतै कोदिष्टासु विषममेतत्॥ सविदीकृतानांविश्वे देवाभावात्॥
 कोडा यनः॥ एकादशां द्वादशां वा आह्वयकर्म यमः नचतुर्थे पंचमेवापि न पंचमेकादशे विद्या॥ यदत्र दीयते जंतो
 स्तत्रवशादमुच्यते॥ अत्रहारीतः॥ मासिकं चोदकुं जे चेत तदिदं धर्मतः॥ अत्रस्मृतिः॥ एकोदिष्टे पितृभेकं वि
 करंतु नकारयेत्॥ नस्वधर्मनिनयेतुः एतत्सविदीकरणत्वं वा निमासिका निनेषु कार्येन सर्वेषु॥ तथा च शाखा
 यनः॥ सविदीकरणेत्तरकालमेकोदिष्टे पुनाने विकिरै न स्वधर्मनिनयेत्॥ अत्रे पुपाधा र्थात्रालंज पितृमंत्रज
 पानुशब्दस्वधर्मनिनयनशेषान्तापनाशी॥ यार्थन विसृज्यानुव्रजनशेषान्तापनाः सप्तभोजनानि सव्यावसंजव
 कार्यमिति॥ इति स्मृतेः॥ आद्यं आद्यममुच्यते॥ कुर्यादेकादशे हनिकर्तुं स्तात्कालि कीमुद्धरेषः वर्तिष्यत इति वाक्यः॥
 इत्येकोदिष्टः॥ अथ सविदीकरणं पुनरेवमः॥ एतेन वसरे पुनरेवमासे त्रिपसे वायदह ददिरा वृते॥ अथमर्थः॥
 सविदीकरणं संसर्जनमेकीकरणमित्यर्थः॥ अत्ररवादिदं संवसरे एतेषु एमासे त्रिमासे विमासे कमासे र्दमासे
 द्वादशरात्रे वा॥ एते विकल्पा अनन्तेः प्राक्तपेक्षया इष्टव्याः॥ देशकुलगेत्राणि प्रायेण वासान्तेस्तु सर्वस्य पूर्वमे
 व दशाद्विगत्रवत्तेव तत्र जाबालिः॥ सविदीकरणं कुर्यात् पूर्वदेशे निमास्यतः॥ परतो दशरात्रस्य पूर्वोऽहेतु त
 थापरः॥ तथा मासविंशान्तिशः मासुत्रः कृत्यते समाचरेत्॥ त्रेते पितृकार्यप्रवर्तते॥ एते परमो एकयोः पंचय
 ज्ञेयपार्थिवेयति धर्मेषु॥ नार्थं विवृतरे देवास्ते च गृहमेधिनि निष्ठुर्नि सांग्रहा तियाव कुर्यात् सविदीकृतं
 तिसैते नि ति केषा मती पितृकार्यादिकर्मलोपात्॥ तुलकर्मगं गृहे पुत्रि साग्रहण निषेधते॥ एतत्सर्वं नित्यने मि
 त्तिकादि कम्मानु ह्यनमन्यं र विसमानं॥ अतः संवसरे यावत्सर्वकर्म लोपनमादप्यसंविं उतातेना चिका

या॥ तथा च व्याघ्रः॥ आनंसाकुलधर्माणि पुंसां चैवायुषस्तथा॥ अस्मि ते श्वशरीरस्य द्वादशाहः मंशः प्रशस्यते॥ तथा वि
 हुरावि॥ एवं सविदीकरणं मासिकार्थवत्॥ न न्वयं सविदीकरणं पक्षः सान्निविषमो निरन्तेः संवसरे हतेः धिकार
 इति नियमः॥ नव्याग्रविस्वादिवाक्यानां साधनतात्वाच्च विशेषः॥ शक्यते वृत्तं प्रमाणं तावात्॥ कुलधर्मायुक्षया
 दीनां चानन्तरविसे नवात्॥ दश्यंते चानन्तेः रप्पायुः क्षप्यायुः विष्णुतापुषे नः केवलमनन्तेः अस्याप्यपकर्षो द
 र्शितः॥ मंत्रवर्जं मृगाणामिति वदतापुं वमहायज्ञादिकर्मकलापं अहोपरागादिभ्यश्च विधिश्च दृष्टं विनिर्णयसाधरणे
 स्ति॥ अत्रतु कर्मलोपपरिहाराय यत्ने श्रित्तरिकमिते॥ प्रमीतपितृकः पुत्र एकादशाहं दनेतराय मः विवाजी वनादत्त
 तेनः पुत्रः॥ सविदीकरणं यावद्वा दितितस्मृति शास्त्रा न चित्तयाः न चित्तकल्पनोपेक्षणीया॥ प्रमाणं तावात्॥ अ
 तोनात्मनः॥ संवसरे यावत्सर्वकर्मलोपः कर्तुं युक्तो नापि सतस्त्वपित्रादेः प्रेतलोकवासश्चिदंकारचितुं युक्तः प्रतिदिनमायुः
 ह्येयात्॥ शरीरास्ति ते श्वः॥ अः कार्यमद्य कुर्वीत मुपदेशाच्छक्यं करणं पक्षविधौ नादविकलशास्त्रार्थसंपत्तेः आतो
 पकर्षपक्षः शोभनः ननु नवलपकर्षः सविं उतामात्रस्य॥ नमासिकानां नाप्युदकुं चस्य॥ तथा च वाशवत्त्वः॥ अर्वाकस
 पिदीकरणं यस्य संवसराद्भवेत्॥ तस्याप्यनसो दकुं जे द्वादशासंवसरे द्विजे इति॥ तत्रोच्यते मासिका नुदकुं नाश्वा
 प्यपक्षे ते मासिकापकर्षपक्षे तावच्छं लेगपारशिष्टकात्यायनः॥ एकादशादिनिर्वस्यत्वे आकानिषोऽशा प्रकु
 रीताग्निमानुत्रापाता पित्रोः सविं उतां॥ ननु सान्तेरे योपकर्षमात्रातो निरन्तेः॥ तत्र सर्वसाधर एपात्॥ तथा च
 गृह्यसंहिताः॥ आद्या निषोऽश्न एतान् कुर्यात् सविं उतां॥ तद्दानेन ते प्रेतः पितृत्वं न प्रपद्यते॥ किंचोत्तरकाले निजे

क्षेप्यस्ति॥ नवाचं रोग पद्विहिंसां कात्यायनः॥ सविंटी करण दूर्ध्वं न दद्यात् तिमसिके॥ तथा शाता तपः॥ अथ
 वकि संवत्सरा दूर्ध्वं तले संवत्सरे विवा॥ यस्य सविंटी कृताः प्रेतास्तेषां पुनरुपक्रिया॥ एवं वसति एव भ्रातृत्वं॥ न
 मो विहितः स एवापकर्षपक्षे विकार्यः॥ तथा च मासि चिः॥ मुरत्ये आहुं मासि मासि भ्रम्यतां वदुं प्रति॥ वाप्राहे नवा
 जो ज्वा एका हे वा दशा विवा॥ द्वादश गृहणं॥ जो दशा आहो पल दण्डयं॥ विष्णुश्च॥ संवत्सरा मृत्युं तरे च द्वा विमासो नवे
 ते दशा सिका र्थे दिनं मे कं वद्वि नयेत्॥ अथ मर्या॥ यदा पुत्रादिः संवत्सरे दूर्ध्वं सविंटी कुर्यात्॥ तत्र प्रतिमासं
 क्रियमाणं॥ ५ धिक्स्पमासिक स्पस्व रण ने एव वद्वि र्धदात्त पक्षे मासिका दीनां तदा धिक्मासस्थाने एक स्पमासिक
 स्पवद्विः कार्यः॥ एतेनो दूर्ध्वं गोप्याख्यातः॥ यदा पुनर्दशे धिमासो नवति॥ तदा तत्रैव मासिकान्मुदकुं न च स र्वे मास
 सविंटी कुर्यात्॥ अपकर्ष पक्षे विकार्यं तत्रैव समापयेत्॥ प्रेतकार्यं नाधिकं कुर्यात्॥ तथा च लघु हारीतः॥ अथ
 कां ते विकर्षं॥ मासिकं प्राय मं द्विजेः॥ तथैव मासिकं दूर्ध्वं सविंटी कुर्यात् तथेति॥ उदकुं न स्यात्पक्षे पक्षे स्ति॥ तथा
 च विष्णुः॥ अथ वकि सविंटी करण त्वे तो नवति विं ततः पितृ लोका तस्या नं मो दूर्ध्वं प्रयच्छत॥ अथ मर्या॥ अपकर्षा
 न पक्षे वा सविंटी करणे कृते सति प्रेतत्वं निवृत्ति स्त निवृत्तौ पितृ लोका प्राप्तिः॥ तथा च॥ पितृ लोका तस्या नं आधि
 नं नै स्वधुस्सं॥ पितृ लोका तस्या स्प तस्या त आधं प्रयच्छतेति॥ एकै त वा क द्य दर्शना सविंटी करण पक्षे सति
 उदकुं न एक पक्षे विज्ञायते॥ एतच्च वा क द्यं गोविं दरा जे के तमिति बो द्यं॥ तथा भूत वा क रचना त्॥ वा क मपि प्र
 त्युत्तमस्ति॥ तथा च स्फुराणं॥ संवत्सरे कप्रे तो दूर्ध्वं ताप कर्ष पक्षे अन्नं चैव स्वशा त्मा नु सं रक्षां लताः॥ दिक
 स्पनु॥ एतत्तु ब्राह्मणे स्फुराणं निष्क्रयं च यत्॥ अपि आदशैर्दत्तै रुरुकुं नो वि नराः॥ द्वादशः ध्विन

स्तात भ्रमंति च नवाणं वे॥ तेनापक्षे दत्तं॥ प्रेतस्या पुदकुं नकं॥ मा कंडेयः॥ आम आह निदत्ता नि कुप्यं ते नमान
 वैः॥ ननु या स वत्स विरो धः॥ तदुच्यते॥ तस्य वा क्ये स्पेवं यो जनना कार्या॥ यस्य संवत्सरा द्यकि सविंटी करणं नवेत्॥
 प्रेतस्य य दूर्ध्वं या वत्स देय ले नानं सो दूर्ध्वं विहित मस्ति तदार्क सविंटी करण दद्यात्॥ अपिशोः यक्षराणे॥ अथ शपदा
 तस्या तस्य किं च प्रेत शब्दे चारणे॥ नो दूर्ध्वं न दानात्॥ सविंटी करणे तर काले प्रेत शब्द प्रयोग निषेधतः॥ तथा च शाता तपः
 सविंटी करण आह॥ देव रवे नि योजयेत्॥ पितृ ने वा शये तत्र पुनः प्रेत न निर्दिशेत्॥ सविंटी करणे तर काले न प्रेत निर्देशो
 शः कार्यो नैक स्प दानमिति॥ तथा च हरीतः॥ अन्नं कुं न च विप्राय प्रेत निर्देश धर्मतः॥ सविंटी करणे तर कालानु यत्तौ पु
 नर्हरीतः॥ ततः अच्यति वै प्रेतः पितृ सा मा ममाप्नुयात्॥ विंशत पितृ लोकां च ततः आर्धं प्रवर्तते॥ सचो दूर्ध्वं नः किं द्य क ले क
 स्पृहीयते॥ उत च्छाणं एक स्प दाने प्रमाणं चावात्॥ आर्ध धर्मे रशे धैस्त तत्प्रबन्धि ये र पितृ र॥ इत्यादि निर्वाक्यैः॥
 सविंटी करणे तर कालं समस्त प्रेत क्रियानि वृत्तेः दृष्टान निषेधतः॥ तथा च पुनर्हरीतः॥ सविंटी करणे क ते दृष्ट
 कृ त्वं॥ नो पोष्यते॥ दृष्ट चैतु तते पश्चात्पुनः कुर्यात् सविंटी॥ सविंटी करणे तर कालं विष्णु प्रवृत्ति निः सवैरु
 दूर्ध्वं न दान स्प निषेधत्वात्॥ सविंटी करण दूर्ध्वं न दद्यादुदकुं नकं॥ तेनो तर काले शि च तद्सधिक नियमा संनवः॥ एवं
 स तिय स्प वा क स्प यथा संगति स्त तथा योज्यं॥ अन्न नव आह दिसविंटी करण पर्यंत क्रमो वि धि विवृत्ति तो तो ५
 यो न पक्ष पक्षे क्रमः॥ अतः स एवापकर्ष पक्षे देव मा नुषो पधा तल त उ ल्प पक्षे विकार्यः॥ कुत इति चेत्॥ औ
 तस्मा र्त्तन्याय विरो धः॥ वशि ण चार विरो धः॥ तथा हि जै मि नि नामा मां सायां विचारितं॥ नत्र पंच मे ॥ ध्याये ज्योति
 र्दो मं प्रहृत्सा ग्नि मा रुता दूर्ध्वं मा नुषा जै श्वरं ती त्युत्कर्षः॥ तिष्ठंतं पशुं प्रयाजं ती त्यप कर्षः॥ तजानुयाजमान मुकृ प्य

ते। प्रयाजमात्रमपकृत्यते। श्रुतिप्रमाणद्वितीयादिसंज्ञातोऽतः। तदा हिवाजिसंबंधतत्तत्पकर्षस्यात्।
 वाशब्दः पूर्वपक्षव्याकृतौ तदा हिवाजु याजादित् उक्त्यते। तदंतं प्रयाजं तमपकृत्यते। कुतः अभिसंबंधात्। प्रकृति
 वतुषदार्थाः कर्तव्या इत्यतिदेशादवगतं। येन क्रमेणानुष्ठितैः प्रकृता वपुः कृतं तत्तथां च तैस्त्राण्युपकर्तव्यं। अतो येऽनुया
 जात्परे प्रकृता वपुः कृता ये च पूर्वप्रयाजं ज्ञाते तथैव पितृतावपुः कृत्येयाः। तथैवोपकारकत्वेनावगमात्। अथिचाग्नी
 बोमीयविधिना प्राप्तेऽप्युपपत्त्यर्थे। उपदेशान्निदेशाभ्यां क्रमो विधेयः। अयंचक्रमः सहेवपदार्थः प्राप्नोति तदेष्टु निज्ञा
 तक्रमेण न क्रमात्तदा विद्यते तदनावाजापि तिरात्मानं न जत इत्याह। वार्तिककारः। तस्यैव प्राकृतः श्रेयान् प्रज्ञा
 त्प्राप्तेः ता क्रमादिति। अथयोगवचनेन प्रकृतियद्विहतावपि क्रमो विधेयः। वजीयस्वादिति। एवमत्रापि यः
 क्रमो नपकर्षयते। अवगतः। स एवोक्तर्षा पकर्षपक्षयोऽनुष्ठेयः। तथैवोपकारकत्वेनावगमात्। पूर्वक्रमपरि
 स्सागेन प्रयोगविधिनानपेक्षत्वात् न केवलं मांसायाश्च विधेयः। रयं क्रमो विवक्षितः। स्मृतिश्च यंत्रमोक्षित
 आचं छेदोगानां परिशिष्टं कात्यायनः। कोर्णमासेरुते यागे सुमर्त्यदियाजिकः। दर्शयागस्तदेवस्यापकृत्या
 कृतीः पथक् सायंत्रातश्च प्राप्नोता दर्शयंतर एव चेति ननु पारस्करगृह्यमविदुषामयं व्याहारस्तद्विज्ञांसस्तु
 आचक्षते। पिंडकरणं प्रथमपितृणां मध्ये प्रेतः स्यात्। यद्यधिकृतं ननु त्रेण पुत्रवान् स्यात्। अधिकारो हि
 अग्नि संयोगेन सवयदि पुत्रवान् स्यात्। पितृपितृयज्ञकरणं प्रथमः पितृणां मध्ये प्रेतः स्यात्। पुत्रयश्चेत्
 एतदुक्तं नवति। साक्षिना पुत्रेण पितुः प्रेतस्यैकादशे निःशुग्मान् प्राणान् जोजयित्वा अनायासायां पार्वण
 प्रेतोपक्रमश्चाङ्ककार्यं तदेव स पिंडीकरणं नियतं ननु त्र्युः पिंडप्रवर्तन इति स्मृतेः। संवसरं प्रथमे के

के आचार्याः। संवसरं यावत् पक्षपिंडं दानमेकस्य मे तस्माद्। संवसरे स पिंडीकरणं स्मृतेः असपिंडीकृतस्य न पार्व
 णं कृत्वेको हि संवसरे सपिंडीकरणं स्मृतिरनुगृहीता स्यात्। एवं प्राप्त आह सायस्तसः। नुशब्दः पक्षव्याकृतौ न स्मृत्यनु
 श्रयार्थसंवसरं यावत् पक्षमेकस्य सानेकार्थं। कुतः श्रुतिविरोधात्। न च त्र्युः पिंडो नवतीति श्रुतेः। न श्रुतिविरो
 धस्यायत्यात्मानं जनेते। दुर्बलत्वात्। स्मृतिव्यापकत्वेन संवसरं यावदेको हि संवसरे प्राप्नोता वा स्यात्। पार्वणं
 च नवतीति स्मृतिविरोधः। तेन अधिकृतं पुत्रस्य नेको हि संवसरे वेत्येव। अनधिकृतं स्य संवसरादवर्कं न पार्वणं। अ
 हरहर नमस्यैत्राण्युपपत्त्यर्थं न च दद्यात्। पिंडमप्येके निर्वपंति। संवसरं यावत् स्यैव प्रेताय प्रतिदिनं सा न उक्तं
 नैत्राण्युपपत्त्यात्। एकोपिंडमपि पातयेति। एतच्च अधिकृतं विषयमधिकृतं तस्य पार्वणमेव संवसरादवर्कं पि। ध
 र्मं प्रतिस्त्रकार आह। चरावावदिरापयेत्। एतदुक्तं नवति। सा। अग्निना सर्वं पावणं कार्यं मासिकं मुदकुं न च
 त्रिपुररुषं कार्यं। तद्योगकृतस्य साहाय्यः सर्वत्रार्हति पार्वणं। अनधिकृतं स्मृतं न तस्य पिंडीकरणं स्यादिति।
 मासिकोऽकुं जादौ सहेको हि संवसरे करोति किमुक्तं नवति। साक्षिं प्रत्येकालमविवक्षितं। इतरं प्रतिविवक्षितं। एतद्
 श्ना सपिंडीकरणेतरकालमपि मासिकादीनि क्रियंत इत्यावगम्यते। अतो अते। कर्कोपि ध्याय म्प्राख्यातं देव
 लजावाकादिवाक्विरोधात्। मासिके नैत्राण्युपपत्त्यात्। सत्रयोद्धनात्वं कार्या पिंडकरणं सपिंडीकरणे कर्तुं मुपक्रांते प्र
 थमः। प्रेतस्यात्प्रेतोपक्रमोऽर्चादिविधिः स्यात्। तच्च दर्शयिष्यामः। एवं च पिंडपितृयज्ञकरणे प्रेतः पितापितृ
 णां मध्ये प्रथमः स्यात्। प्रेतोपक्रमोऽर्चादिविधिः स्यात्। तच्च दर्शयिष्यामः। एवं वा कुतः सपिंडीकरणं कुर्या

येसमाना इति दास्यां मर्माणां वायुनोः पित्रेतपाद्यादिदत्त्वा संसृजंति ॥ तस्यैः क्रमः ॥ पूर्वैः प्रेतपाद्यचतुर्थं शिंप्रेताय
 दत्त्वा नागः ॥ त्रयं पात्रं नृपयेयोजयेत् ॥ कृगृह्येन ॥ एकमर्धा वनेजने योरपि कार्यं ॥ तथा च ब्रह्मपुराणे ॥ तिलोदकानु
 वृत्तौ ॥ प्रेतविप्रस्य हस्ते तु वृत्तं गंजं तं द्धिः वेत् ॥ ततः पितामहादिस्तत्तमं वैश्वपथकं ॥ येसमाना इति दास्यां तज्जपे
 तु समर्पयेत् ॥ अर्धं तेनैव विधिवेना प्रेतपाद्या च पूर्ववत् ॥ अपतेनैव विधितान् र्त्नरूलेः वनेजने ॥ पितुर्दत्त्वा तु पिंडं
 तु ६६ दद्यात्तपा उपर्ववत् ॥ दत्त्वा पिंडं नित्यं स्तुतुं श्या त्रेता यपा श्रुतं ॥ तं तु पिंडं त्रिधा सत्त्वा आनुपूर्व्या य संततं ॥
 निरुध्वा त्रिषु पिंडेषु एष संसर्जनविधिः ॥ मा र्त्तपि ॥ त्रिभिः सध्वं ॥ डीकरैः ससेकजितयं पिता ॥ यदा प्राप्नोति का
 ले न तदा मुच्येत बंधवो नात् ॥ अत्र प्रेतपिंडं संसर्जनं न तर्ह्युपवर्त्तते ॥ सुचं तुलां स्ततस्तां स्त्रीभिः कृत्वा प्रदूजयेत् ॥ ए
 वं चतुर्थाऽनुज्ञा पितो न वेति ॥ अपरं च सर्वं पार्वणवत् कार्यं ॥ अथ जीवांतर्हतादी सपिंडतां ॥ तत्र मनुः पितामस्य तु
 वृत्तः स्या जीवे ॥ दाय पितामहः ॥ पितुः सन्नामसंकीर्त्यं कीर्तयेत् ॥ पितामहो वा तच्छ्राद्धं जुजीते ता व
 वीन्मनुः ॥ का म्वात एनुज्ञातो म धुक्तं तस्मात्समाचरेत् ॥ तथा च याज्ञवल्क्ये ॥ कर्त्तव्यं त्रिषु पिंडैः प्रवर्त्तते ॥ चतुर्थः सं
 प्रदाते तेषां प्रेचको नोपपद्यते ॥ विष्णुः पितरि जीवति यः ॥ आर्द्धं कुर्यादेषां पिता कुर्यात्ते ॥ पां कुर्यात् ॥ पितरि
 पितामहे च जीवति येषां च पितामहः ॥ पितरि पितामहे प्र पितामहं च जीवति नैव कुर्यात् ॥ यस्य पिता प्रेतः स्या
 त् ॥ सपित्रे पिंडं निधाय पितामहात्तरं दास्यां दद्यात् ॥ यस्य पिता पितामहश्च प्रेतो स्यात्तां सतां सां विप्रैः दत्त्वा पिताम
 हं पितामहस्य दद्यात् ॥ यस्य पितामहः प्रेतः स्यात् ॥ सतस्मै पिंडं निधाय प्रपितामहात्तरं दास्यां दद्यात् ॥ पित्रनुज्ञाता
 यदा आर्द्धं पिंडं पुत्रो ददाति ॥ जीवंस्तत्राधिकारी स्यात् ॥ आर्द्धं पिंडादि दानायाः पिता जीवंस्तु पुत्रस्य ॥ आर्द्धं योज

नम हति ॥ दास्यां तत्र तु पिंडं स्यादप्यत्र जितयं स्यते ॥ मातामहानामप्येवं आर्द्धं कुर्यादि च क्षणः ॥ मंत्रो हेतयथा
 मायं ॥ शोषाणं मंत्रं वज्रितं ॥ अत्र हारीतः ॥ जीवपितरिवै पुत्रः ॥ आर्द्धं कालं विवेजयेत् ॥ येषां वापि पिता दद्यात्ते
 पात्रे के प्रचक्षते पितामहे पिजीवी वै पितर्ये वसमा प्येत् ॥ यस्तपा श्र्वपरिशिष्टं ॥ हो मांतः पितृपुत्रे स्या जीवे
 स्थिते जायते ॥ पितरं नोजयित्वा च पिंडो निदण्ड्यात्परे ॥ येन्यः पिंडं स्मिता दद्यात्तेन्यः पुत्रोऽपि दाययेत् ॥ नजी
 वंतमति ६ दद्यादि तेषां नेगमी श्रुतिः ॥ जीवित्वा पितामहे प्यस्य पिता चांतर्हितो न वेत् ॥ पितुरेकस्य दातस्यैव मेव वा
 दुर्लभा विना ॥ जीवित्वा सिद्धात्समारोप्य मध्यमं तेन नोजयेत् ॥ दोषेणो ब्राह्मणे दद्यात्तानां वं न सिवास्ति वेत् ॥ उक्तौ य
 स्यप्यतीतो तु जीवे चैव पितामहः अप्येते निदण्ड्यात्पूर्वो नोजयेत् ॥ पितामहं निगम्यो वा जीवति पित्रांतं नोजयेत् ॥
 पिंडं स्नान इत्येके स्तर्पाचं स्म सोः ॥ एन्यः पितृभ्यः स्नाने ६० त्पे के जीवतमजीवता वा दय मेवेति हिण्य केतुः ॥ क
 स्मा घृतविधित्वा दशस्यां गत्वा नमुजैर्वै त एका एतद्भागं करोतीति च श्रुतं ॥ एकस्मिन् नम्य जीवति प्रदानमि
 तिका र्त्तायनः ॥ अत्र एतेन परिशिष्टं कात्यायनः सपितुः पितृभ्यः षड्विधिका रो न विद्यते ॥ नजीवंतमति क
 म् ॥ किंचिदद्यादिति श्रुतिः ॥ पितामहे धियताले पितुः प्रेतस्य निर्वपेत् ॥ पितुस्तस्य च वतस्य जीवे चैव पिता
 महः ॥ पितुः पितुः पितुश्चैव तस्यापि पितुरेव च ॥ कुर्यात्पिंडं त्रयं यस्य संस्तुतः ॥ प्रपितामहः ॥ जीवंतमति ६ द
 दात्तेता वा नोदके धिजं ॥ पितुः पितृभ्यो वा दद्यात्तपितस्य पराश्रुतिः ॥ अत्र पिंडं दितं तस्यैकात्यायनस
 त्रं ॥ प्रोतेन्यो दद्यात् ॥ जीवपितृकोऽपि जीवांतर्हितजीवपितृकस्याहो मांतमजा रं नो वा न च वेत् ॥ जातक एव

25

नजीवंतमिति दधात्। तिष्ठतः। अत्र पितृपितामहप्रपितामहाधिक्यरेषिण्डवितयन आश्वलायनसूत्रं। तस्मै
तस्मै च एषां प्रेतासु रिति। गगनगदिः प्रत्यक्षमीतरानर्चयेत्तदर्थत्वात् प्रते स एवातच्चि निरूपणीयादिति। तो
लिः। त्रियागुणत्वादपि जीवांतर्हित आत्रिभ्यः सर्वभ्यः एव निरूपणीयादिति गौतमः। त्रियागुणत्वाधिक्यलोपायविशेषो
जीवमृत्तानां चैन पर्ये सो नधिकारात्। न प्रत्यक्षं वैन जीवेभ्यो निरूपय्यात्। नजीवो तर्हिते सोऽङ्गुयात्। जीवे
भ्यः सर्वभ्यः सर्वं तु सर्व जीविनः। छंदोगपरिशिष्टं कात्यायनः। कात्यायनोऽपि ब्राह्मणदिचर्हते ताते पति
ते संजवर्जिते। कुत्तमात्रमते देव्यं येन एव दधत्यसौ। अत्र सर्वेषां मृषाणामुच्चावचानेकपक्षोऽप्यास
स्पजीवांतर्हितमलस्यापि पित्रादेः सपिंडीकरणप्राप्तिरिति प्रेता। तस्यावश्यं प्रेतत्वविनिवृत्तयेन तस्य क
र्तव्यं। आत्मनश्चाभ्युदयाय प्रत्यवायपरिहाय रायच। तथा वाधिकारिभ्यः। आहुं न कुरुते तत्र तस्य र
क्तं पिबंति ते। अतएव सर्वाभावे तु न पतेः। सपिंडीकरणधिकारो दर्शितः। तदवश्यं कर्तव्यत्वात् प्रज्ञांतरं।
समाश्रित्य कार्याचारसपिंडीताः। रूपाणां संभ्रता वस्त्रासंदेहे समुपस्थिते। लोपादलोपो नाथेषुः स्यादित्यादि
हुनिनाशितं। ज्ञापकं चैव तच्छंदोगपरिशिष्टं कात्यायनः। पितृः पश्चात्पंचत्वं यदि गच्छति। लो
त्रेलेकादशाहादिकर्तव्यं आर्षेपोऽशं। संवसरेरेदुर्लभे पक्षे यद्दुर्विद्विरापद्येते तन्मुदतोसां स्थायन
गच्छपदि। शिशिष्टं। एवं मातुर्भतिर्भ्रायायाः पूर्वमादिण्याः। ऋतुः। आत्मवा आत् पुत्रो वा सपिंडुः शि
ष्य एव वा। सपिंडुः क्रियां कृत्वा कुर्यादभ्युदयंततः। अभ्युदयं वद्वि आर्षं। सपिंडीकरणोत्तरं आर्षं। शंखः

२७-

उत्रा नवे तुपली स्यास्त ६ त्यस्य नवे तु सो दूरः ॥ गे तनः ॥ पुत्रा नवे सपिंडा मा नू सपिंडाः शिष्याश्च ६ ६ द्युस्त
६ नवे रु त्विगा चाये ॥ विष्णु पुराणे ॥ पूर्वा मध्यमाश्च क्रिया बाह्यदि सपिंडी करणं ताः ॥ सपिंडीः सपिंडी ॥ दिनिनि
यमेन कार्याः ॥ उत्तरा सु संप्रसदि का पुत्र पौत्र दौहित्रादि नि निर्गमन कार्याः ॥ प्रेत स्य प्रेत त्व निव स्य र्थः ॥ सर्व
दा सु दया र्थि निः ॥ तत्र पितामह जीवति प्र पिता महादिनिः ॥ पितरं सपिंडी येत ॥ प्र पितामहे च जीवति वरु प्र पि
ता महादिनिः ॥ सपिंडी येत ॥ ध्रियमाणे प्र पितामहे ॥ पितामहे कते पितृ वरु प्र पितामहाति वरु प्र पितामहा वरु
ति वरु प्र पितामहे ॥ सह सपिंडी येत ॥ पश्चात् प्र प्रीतं प्र पितामहं ॥ वरु प्र पितामहादिनिः ॥ एवं मा नू एणं मा
तामहानां मा ॥ तामही नां च ॥ तथा च हारीतः ॥ पितामहा मित्यनुवृत्तौ तस्यामपि जीवंत्यां न स्यादिति च निश्चयः ॥
यस्य पिता प्रेतः स्यात् सपिंडी त्रैपिंडी निधाय प्र पितामहात्परं दायां दधात् ॥ माता महा नाम वैवं श्राद्धं कुर्याद्वि व द्वाणः
मंत्रो हे नयथा स्यात् मिनि ॥ एवमन्य दण्ड्य सं ॥ एतेन ज्येष्ठ जात पितृ म्य सपिंडा नां सपिंडी करणं आ रम्भा त मिति ॥
तथा चास्यार्थ दर्शनं शं खेनोक्तं ॥ सपिंडी करणं कार्यं कुलज स्य तथा ध्रवं क्रिया बाह्य शकं दत्वा श्राद्धे प्राप्ते
त्रयोदशे ॥ अत्र श्रुत्वा सपिंडी स्य सपिंडी करणं दर्शितं ॥ सपिंडे न सपिंडी सपिंडी इताव शर्प कार्या ॥ त त्रेत
त्व निव तयोः आत्म नश्चा सु दवाय पिता तु पुत्रा पौत्रादीनां न सपिंडता कुर्यात् ॥ ज्येष्ठो जाता क निष्ठस्य अ
तिस्नेहा घट्टिकरोति ॥ तदा सपिंडी करणं वि नैको दिष्टं कुर्यात् ॥ तत्राप्यनेन सपिंडी कद एत न कालं आवस्त
वः ॥ अ पुत्रा दौ शौ म ताः ॥ किंचिच्छ्रिया बापुरु पाश्च येन तेषामपि प्र हेयं स्या दको दिष्टं न पार्वणं ॥ मित्र व
न पुत्र स्य पिता दद्या न्मा नू तस्य तथा प्रजः ॥ यदस्ति हेन कुर्वीत सपिंडी करणं विना ॥ ३

२५

धुसमिंतेयः॥ स्त्रीकुमारीस्य एव च॥ कुमारी वार्द्धता कारयति प्रेतत्वविनिर्गतये सपिंडीकरणं कर्तव्यं प्रेतो
नवतिवैमृतः॥ इति विष्णुः॥ नन्वपुत्राणां स्त्रीणां पुरुषाणां सपिंडीतामिनिषिद्धा॥ तेषां सर्वे प्रेताः॥ तदुच्यते॥ अपु
त्राणां च सर्वेषां श्वश्रुता सपिंडीताः॥ अग्रेषु वक्तव्याः॥ अपुत्रा तावानपत्यता॥ न पुत्रविहीनता॥ यथा जातपु
त्रोन्मीनादधीते स पुत्रसापत्यता प्रतिपादिता॥ तथा पुत्ररहितता॥ तथा वैहीनसिः॥ अपुत्रा यामतायां दुपतिः कुर्या
त्सपिंडीतां निषेधस्तपतितादिविषयः॥ तथा च वैजवापायनः॥ स्त्रीवपतिता न स्त्रियां निचारित्यः॥ संस्तुजे
त्यितुस्तुच्छं दोषं परिशिष्टे कात्यायनेन विशेषो दर्शितः॥ पाथि एव पिशुदेन शुद्धं पापं हतं विवापितामहे
न पितरं संस्तुयादिति निश्चयः॥ असंस्तुतौ न संस्कारौ पूजयेत्पौत्रमपौत्रकैरिति॥ यतेस्तु प्रेततानास्ति अ
तो न सपिंडीकरणं कार्यं नाप्योर्ध्वदेहि कीक्रिया कार्या इति विवेकः॥ अनुपनीतानां दुबाकावां निषिद्धत्वात्
किंचित्कार्यमिति॥ पतितस्य यथोक्तं सर्वं प्राच्यश्चितपाचयितवतः॥ सर्वमौर्ध्वदेहिकं कुर्यात्॥ अत्रानुच्यते॥
वाशहपुत्राणां विशालाधिपतिना॥ विशालनाम्ना पतिना पुत्रादिना एष्टमहर्षिर्निरुपदिष्टे गया श्राद्धे तद्वत्सा
नाहं न तं पुरुषत्रयं सितरुहं सरूपं अंतर्दिष्टे दृष्ट्वा कुतस्तत्त्वेन दृष्टं किमेतद्रूपं नवतामिति॥ सितं वाच
महंसितस्ते जनकोस्मिता तनाम्ना च यतेन च कम्पिता च॥ अयं यमे जनको रक्तवर्णो नृशंसो सौमेलहा पापका
री॥ अधीश्वरः शृणु परः॥ पितुस्ते ह सो नाम्ना कर्मणा वर्णितश्च॥ एतेन ह सेनहताः पुरा वैजनायने कान्
थयः पुराणाः॥ एतौ मृतौ दावपि पुत्रौ दमवीचि संर्जनं रक्तमपको अहं च शुद्धेन निजेन कम्पिता शक्रास

२८

नंप्रापसद्वर्जं ततः॥ त्वया पुनर्मंत्रविज्ञा गयायां धिं उग्रहा नेन बलादिमौ च। मोचापितौ तीर्थं वरप्रज्ञा वा दवी
चि संतं नरकं गतौ तु। पित्र्ये तामहान्न तथैव प्रणिता महान्॥ श्रीणयामीति यतौ यं त्वया दत्तमस्मिं ६३॥ तेना
यं सुगुणो मोजा तोया को न स तमा॥ ६४॥ तीर्थप्रज्ञा वा दूष्णमपि न लोकं न संशयः॥ तीर्थप्रज्ञा वएषो न ब्रह्म
स्यापि दास्यते पितुः। पितृघ्नानेन कुयाद्दुष्टरणां सुतः। इति एवं प्रको न प्रकारेण पितुः परयोरप्युच्यते सत्य
त्रः करोति पितृपदं मात्रा धुपलक्षयति॥ तथा हि। आत्मजो बाम्यजो वापि गया कूपे यद्यतदा॥ यन्मां स्तापातये
त्विं उतं न ये ब्रह्मशाश्वतं॥ अत्र ब्राह्मणमप्येतस्मानं अष्टं उत्राणमन्येपि स विं उतां करोति॥ तथा च ब्राह्मे पुत्राः
कुर्वन्ति विप्राय ह्यत्र विदुः श्रुत्यो नयः॥ सता दशेभ्यः पुत्रेभ्यो न करोति कदाचन॥ तेषां उ कुरुते माता ते पितृस्त्वा
स्तु कुर्वन्ते॥ तथा च॥ दौहित्रा नावेदुहिता तदनावे स विं उ कुरुते॥ तस्या नावे नाग्निने पुस्तदनावे उमा तुलः॥ तदना
वे शिष्यः स्यादाचार्यस्तदनंतरं॥ तदनावे सहाध्यायी राज्ञश्चैव पुरोहितः॥ मंत्री वा॥ तदशौचं तु चीत्व विप
श्वात्करोति सः॥ उर्ध्वदेहि काः क्रियाः सवः स विं उ कुरुते॥ सवजावे तु नृपतिः। करोति सह विं उतां॥
एवं सर्पा सुस्मृतिषु सर्वेषु पुराणेषु पर्वतवा निवे उतरोतरस्य स विं उ कुरुते॥ अधिका रो दर्शितो विधिबलेने
तु परम्यते॥ विष्णुपुराणेपि॥ द्वाद्विज्जिया कथना वंत रं दर्शितं॥ कुलदयेपि चोद्धने॥ स्त्रीभिः। कार्या क्रियान्
पेति उक्तास्त्रवर्तिनो ये च पापोपहत बुर्यः॥ नास्ति क्वा वनाश्चित्कर्मलोपेयवस्तिताः॥ नतन वीरा जा
यन्ते॥ नारोग नशता युषः न च श्रेयो धिगर्ह्यंति॥ य न च आर्धं विवर्जितं॥ नृसंति पितरश्चेति हत्वा मन

सियो नरः॥ आर्द्धन कुरुते तत्र तस्परः कं पि वंति ते॥ कर्म लोपात्तम आत्मानरके पच्यते चिरं लोकगर्हा न वेतस्य
नास्तिक्यपुष संश्रयात्॥ तस्माद्दिधर व संश्रयात् तं व्यं हो ह्नु देहिकं॥ प्रेतानामुपकारार्थमात्मनो ह्नु सुखाय च
ति कठसत्रे॥ मासिकानि पतंत कचातुर्मास्य वत्॥ अथ पतंत कचातुर्मास्येषु कठसत्रं अथ पतंत कात्यायनं ति ग
तः कालोपरुदः कठं वा पुनराजिह्वमा ए इच्छ नृपचां पवर्गलि न वंति पक्षी वा पितृ यज्ञस्य सप्तमी वा शु
नासी र्धे ल्व सप्तापवर्गलि न वंति॥ यथा चातुर्मास्यपर्व पक्षी एवं मासिका नाम पि॥ तथा कालिका पुराणे
प्रेता संन जो ज न सं व सरं या व त्रिषु ह्नु॥ तेन स पिंडी करणे पि न शेषान्ना नु ज्ञाना पी ह्नु॥ संहत र न जो ज
नं किं तु॥ तदंशं तु व ह्नु ६ वात्॥ यथा मासिकानं॥ तथा पि आर्द्ध षोडशस्या मध्यम तित्वा दिति सर्व म जि
घ्रु कं बोद्धव्यं॥ अथ मातुः स पिंडी करणं॥ अत्र चंदोगप दिशि हंका त्यायनः॥ अत्र धंदोगपरि शिष्टं का
त्यायनः॥ मातुः स पिंडी करणं माताम ह्या सहो दितं॥ यथोक्ते नैव कल्पे न पुत्रिकाया न चेत्स तः॥ पुत्रिका पुत्र
स्तु मातुः तं माताम हे न स पंडु येत्॥ तथा च॥ मातुः प्रथमतः पिंडं निर्वपेत् पुत्रिका सुतः द्वितीयं पुंडु पितुः सप्त
स्तृतीयं पुंडु पितुः पितुः॥ तथा स्मृतं सत्रं॥ पितुः पिताम हे य ह्नु स पिंडी करणं न वेत्॥ मातुर्माताम ह्नु त व दित्या ह
जगवान् वः॥ अत्र व्यासः॥ मातुः स पिंडी करणं क्रिया ते स्वा जिना सहः॥ मातुः कं वेत् कं पिंडं पेक्षी ह स विधु
नतः॥ अथ मर्त्यः पितरी जीवति पिताम ह्या दितिः॥ सह पिंडं न॥ की मातुर्माते तु पितरि ते नैव केन स पिंडं न॥
कार्यं निति॥ तथा च लौगाक्षिः॥ पितृ म ह्या दितिः॥ स्त्री जिम्मा तं तु स पिंडं येत्॥ पितरि धियमाणे तु ते नैवो

परते सति॥ तत्पिंडं म न्नौ प्रहेतव्यमिति॥ यत्तत्तं कैश्चिन्मातामाहा दिति म्मातुः स पिंडं नमिति॥ तत्र निर्णयः
ब्राह्मणेषु विवाहे पुया ऊठा क न्य का न वेत्॥ नर्तगोत्रे एव कर्तव्य व्या तस्याः पिंडो एक क्रिया॥ आसुरादिषु
चामे पु पितृ गोत्रेण धर्मी विहिते वा दिकः॥ अथ हारीतः॥ स पिंडी करणी न ते दृष्टं न्नोपपद्यते॥ दृष्टं के तु क
ते पश्चात् पुनः कार्यं स पिंडं त॥॥ इति गोत्रिणीये आर्द्ध कल्प नाप्ये तृती यो ध्यायः॥॥ ३॥ अथा सुदधिके आ
र्द्धे अथा नंतरं आर्द्धे चिक्र आर्द्ध कर्मणि य इव तिविशेषं प्रविधानं तत्पुनर्दृश्यते॥ युग्मानाशये ल दक्षिणमु
पचारं कृजवो ६ नय वेत्ति जार्थे ६ धि वर राक्ष त मिश्राः पिंडा प्रवितामहे स्यो माताम हे सः प्रजाताम हे स्यो व
द्व ४ प्रजाताम हे स्य स्वाहो अतो न स्य धं प्रयुं जी त सं पन्न मिति त सि प्रश्नः॥ अथ मर्त्यः॥ अत्र युग्मान् ब्राह्मण
र जो ज येत्॥ प्राप्नु र्वारः प्रादक्षि १ तपेन परिचर्या यथा देवानां देव ह्वं ह्वं कम्पु पक्रमः॥ प्राप्नु र्वारवा
स नं मा सिः॥ शास्त्रां तर दर्शनात् मात्र पर्व क तां कुर्यात्॥ आस नादि ह्नु र्माः प्रांज लान दिगु एणः॥ तिल
कार्यं यत्र यत्र तत्र यवैः॥ कार्यः॥ यवो सी ति मंत्रः कार्यः॥ दधिव ह्नु राक्ष त मिश्राः आर्द्धेः पिंडः॥ एते ६ ध्या॥
६ यो मि अविधित्वा पिंडं यं रा त व्या इति के चित्॥ अथे तु व दंति॥ दध्यादि मिश्रेण न्नेन पिंडा एत व्या इति उच्य
यथापि शिष्टानाम नृणां न दृश्यते॥ तत्र कुल गोत्रा नि प्रायेण इह सं यथा त्रेव पिंडं एत न वै कल्पि कं॥ नो
दी मुरवाः पितरो न वंति नाश्च मुरवाः विश्वे देवाः प्रीयंता मि त्ति देव वा च पित्वा अक्ष य्य स्था ने नो दी मु
रवाः पितरः प्रीयंता मि त्ते वं वा च येत्॥ अत्र देव वा च येदिति देव ह्वं क तां द शयति॥ अथ वा देवा

अपि पि चरुयेण वश्राहं गृहंति । कुत एतद्वगम्यते ॥ स्मृतेः । पितॄणां रूपमाख्याय देवा घनं समभुते । त
 स्मात्सम्येन दातव्यं दद्विद्वेषु दातव्यः ॥ अत्र नां दीमुख श्री देव श देव द प्रविता महादयः । तथा ब्रह्म
 पुरातं । पितॄणां पितामहश्चैव तथैव प्रवितामहः ॥ त्रयो घृश्रमुरवा एते पितरः पितृ कीर्तिताः ॥ तेभ्यः प्र
 वृत्तिरायं व प्रजावंतः सुरवोचिताः ॥ ते तु नां दीमुखः ॥ नां दीमुखः पितृ कीर्तिताः ॥ प्रसन्नमुखमंगल लीयाय
 तस्तुते ॥ मार्कंडेयपुराणेपि ॥ येभ्यः प्रवितामहाद्वैते स्मृतां दीमुखीति ॥ एवं सति पितृ पितामहप्रवितामहश
 देवतेपि नृपते । यथा देवानां पितॄणां पितृ शब्दः ॥ यथा च सर्वेषां प्रवितामहः ॥ एते तु नां दीमुखवश विद्वि
 मात्रेण मीक्षते ॥ अश्रमुरवास्तु शो न नां संततिपितृणां मुद्रण समर्था मिति ॥ ब्राह्मे निरूपित निति नां दीमुखेभ्यः
 पितृभ्य इत्यादिनाः । तिरु प्रवितामहाद्वयो बोद्धव्याः ॥ तेभ्यश्च स्वाहोभ्यता मिति प्रश्नः ॥ अस्तस्वाहेति प्रतिवचनं
 स्वधकारश्चाभ्युदयविरोधमिच्छिद्वः ॥ तृप्ताः रुद्र इति प्रश्ने प्राप्ते संपन्नमिति तृप्तिः प्रश्नः कार्यः ॥ सुसंपन्न
 मिति वचनं देयमित्युक्तार्थः ॥ अत्र श्राद्धायनः ॥ यत्रो दक दानं निनयनं पिंड दानं नमस्कृतेण कुर्यात् ॥ अंते न
 मस्कारं कुर्यादित्यर्थः ॥ अत्रो पयुक्तत्वासा धरणे विशेषः ॥ स्मृतिपुराणे दृष्टः ॥ कियान् प्रदर्शयेत् ॥ अत्र का
 त्यायनः । कर्मादिषु च सर्वेषु कातरः सगणधिपाः ॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन पूजिताः पूजयंति ताः ॥ प्रतिमा
 दिषु भुदास्तु तिलिखित्वा वा पटा दिषु ॥ अग्निवाः हत पुंतेषु नैवेद्ये श्वयम्बिधेः ॥ कुचलनां वसो धरांस
 स धारां घृतेन तु । कारयेत् च धारां वा ना तिनी चान चोष्ठां ॥ आयुष्पाणि च र्शं त्यर्थे तत्र जज्ञा समाहितः

षड्भ्यः पितृभ्यस्तदनुश्राद्ध दानमुपक्रमेत् ॥ प्रातरामंत्रिता निशाम्य ग्मानुनयतस्तथा उपवेश्य कुशान् दद्याद्भुजैवाहिपा
 लिना । सप्तपदिचरे इत्तापि नृनयत्र देवत ॥ अत्र शतातपः ॥ द्वाहो देवी कं आर्च्यं मृदया पिबाना ॥ प्रद
 क्षिणं तु सव्येन प्रदधा देव सर्वकं । मातृणां प्रथमं दधा हिं त्रिदृणां तदनंतरं ॥ ततो मातामहानां तु दक्षो आर्च्यं स्यात् ।
 अरुत्वा मातृयागं तु यः श्राद्धं पदिवे षयेत् ॥ तस्य क्रोधसमाचिह्ना हिं सामिच्छंति मातरः ॥ हारीतः ॥ मातृ श्राद्धं तु युग्मेः
 स्यात्सु देवैः प्रश्रुतैः एष कपितृभ्य इति दत्तेषु उपवेश्य कुशेषु तन ॥ पुनः कात्यायनः ॥ गोत्रनामा निमंभ्यपि नृनयत्र
 दपयेत् ॥ ज्येष्ठोत्तरकरान् युग्मान् कराग्र्याग्र विव्रकार । हत्वा ध्वं संप्रातर्त्य नैकैकस्या नदीयते ॥ नचाश्रमः जपे दत्र
 कदाचि त्रिदं हितां ॥ अथ एव जपः कार्यः सोमसादिकः ॥ श्रुतः श्राद्धायनः ॥ नां दीमुखः स्मृता तृभ्यः ॥ इत्यादि ॥ ब्राह्मे
 पि ॥ मातामहेभ्यश्च तथा नां दीवक्त्रेभ्य एव तु ॥ अथ नां दीमुखः स्मृता तृभ्यः श्राद्धं तु ॥ एवमथत्रापि विद्यते ॥
 न विष्णुपुराणे ॥ ब्राह्मेभ्यस्ततो दद्यात्तु धुरं नो जनेखग ॥ गुडमिश्रं रवगश्चैव सक्कुं चोदनं परं ॥ दसाजानो रकां
 श्वैवर्वा नृक दुकं तथा ॥ मस्य पुराणे प्रदक्षिणे पचरेण दध्वात फलो दकैः प्राश्रुतौ निर्वपेत् सिंहा नृवर्वा च कु
 शोर्युता ॥ कात्यायनः ॥ सर्वस्मा दन्न मुद्रस्य जने रूपसिच्य च ॥ संयोज्य च कर्कधुर्दधिभिः प्राश्रुतवत्ततः ।
 अथ ते जनवर्ती जान दत्वा विज्वप्रमाण कान् ॥ तत्ता नृप्रजातनेनाय कुशमले च मध्मप्रदेशे छेवावने जने । प्राग्
 र्गतं दक्षिणं नृदधीत् ॥ तत्प्राज्ञा जनेनाय पुनरप्य वने जयेत् ॥ गंधदीनिक्षिपेत् सौ तत आ चमयेद्विजान्
 शिवा आपः सं त्रि ति च पुग्माने वो दके न च ॥ सोमनस्यमस्त्विति च पुष्पदानं नंतरं ॥ अक्षतं चारिं चो

स्वित्पदातामृतिपादयेत् ॥ अक्षयोदकदाने च अर्घ्यदानं वदित्तु ॥ यत्पैव नित्यं तनुयां न च दुष्प्रापकत्वं ॥ प्रार्थ
नासु प्रतिशो के सर्वास्वेव हि ज्ञातमैः ॥ पवित्रांतर्हि तां मिं डमिं चेदुत्तान पात्रं ततः ॥ एवमानेव स्वस्तिवाच्यं अंगुष्ठं वरु
णंतदा ॥ तत्वाधुर्यस्य पित्र्यस्य प्राण्यानुप्रजेततः ॥ प्रचेताः हितं देशविमार्जत ॥ उच्छिष्टदेशस्य ॥ अत्राप्रोविशो
पः स्वपितृभ्यः पिता ॥ धासुतसंस्कारं कर्मसु ॥ पिता नो बहूनां तेषां तस्या ॥ नावेपितं क्रमात् ॥ तस्याः नावेपितुं चावेतक्र
मात्तदुपक्रमात् ॥ अग्नौ पिद्यादित्यर्थाः ॥ त्विमुपराणे वा राहपुराणे च प्रथमाद्विदुर्वादे वा ॥ कम्पा पुत्रविवहेषु प्रवेष्टो
न प्रवेशमनः ॥ नामकर्त्तृणि बालानां च उक्तं श्रीदिकेतथा ॥ श्रीमंतो नयनेनार्थाः पुत्रादिमुखवदशविनां दीमुखवपित्वाणं
तर्पयेत्तयतो गृहो ॥ ब्रह्मपुत्राणं ॥ जन्ममृत्यो पनयने विवाहे पुत्रकस्य वा ॥ प्रदक्षिणं तु स मेन प्रदद्याद्देवशुर्वकं ॥
तथा ॥ मंडलानि च कायगणिने वादे श्रुण्विकैः ॥ सुजैः ॥ गो रमति कया वा विप्रणीतेनां तददर्शनादिति श्लोकः ॥ नस्म
ना ॥ पाषाणं चूर्णं स कीर्णमाह तंतत्रवर्जयेत् ॥ नस्मना श्रावांतरेषु वा यथांतरदर्शनादिति श्लोकः ॥ अत्रैव त्वेव स्व
स्तुप्यनार्थत्वात् ॥ वैश्वदेवः पूर्वः ॥ कार्यदिति विवेकः ॥ अत्रान्वितः श्राद्धं कुर्वीत ॥ अत्रान्वितः अस्ति कस्य बुद्ध्या कुर्यात् ॥
नलोकपंक्तिमात्रेण ॥ न च नास्ति कस्य मतमाश्रित्य ज्ञेयः कार्यः ॥ यतः शाकेनापि नापरप्रसूतमति क्रमेत् ॥ अत्राभावात्स्या
यां निबन्धं दर्शयति ॥ यथा कंचिदुच्यते कुत इति चेत्तदाह ॥ मासि मासि वा शनं किति श्रुतेः ॥ मासि मासि चिन्तय
अशनं नो जने प्रजापतिना विहितमिति दर्शयति ॥ इति गो नितीये श्राद्धकल्पनाप्येव तु योऽध्यायः ॥ ४॥ अथ
धर्माः ॥ अथ न्य जमानस्य नियतादयो धर्माः कथ्यन्ते इति वाक्यशेषः ॥ तदहस्तत्परः ॥ शुचिरक्रोधनोत्पदि

तो प्रमत्तः सत्यवादी स्यात् ॥ तत्परः श्राद्धं कट्टे चितः ॥ शुचिर्वा ह्यर्घ्यं तदशुचिः ॥ वा ह्यंस्नानादिजनितं ॥ अंत
रं मनः प्रसादादि अक्रोधनः ॥ क्रोधनिमित्ते सति नकोपः कार्यः ॥ अत्रारितोऽवस्यकः ॥ अप्रमत्तः कार्ये धनवति
तः सत्यवादी सत्यमेव वदितव्यं ॥ नासंबद्धं बहूनां पितृभ्यः ॥ तस्मिन् न हनीति ॥ अधमे शुनश्चमत्वा भ्यामा न्वर्जये
त् ॥ अधमं गमना श्रुतेः ॥ मैषुना सुकटः ॥ अमापि नृणां मासमे कं पितृभ्यो नृतत्वं ॥ स्वाध्यायात्कः ॥ एतद्दोषे न
मादेते पक्षार्थं कर्त्तव्याः ॥ नो कुरप्येते नियमा जेयंति ॥ होमप्रतिषेधश्च ॥ आवाहनादिवर्जं वाग्यतः ॥ आवाहनं प्र
शानुज्ञादीन्विहायान्यत्र वाग्यतः कार्यः ॥ किं यत्कालाप्यपेक्षाया माह ॥ उपस्पर्शनाच्चा उपस्पर्शनादा च मनं याव
दिति ॥ प्रकृतत्वाद्वालाणामाचमने न संवर्धयेत् ॥ न सुवाग्यतो संधिः ॥ इह साध्वस्मृतिपराणेषु शब्दादप्येते ॥ यथा
देवापितृस्य विजयंती तत्र संधिरेव मात्रापि न विष्पति ॥ चेकारोऽवधुदले ॥ आउ पस्पर्शनादेव वाग्यतः ॥ वाग्य
मलोपे प्रायस्कं प्रायश्चित्तं ॥ अथ नियोज्य बालाधर्मा नाहा अपि चात्रोदाहरंति ॥ यश्च आकुरु शते कान यश्च सी
मां सते धर्मं सामस्वदविधिं श्रु पंक्तिपावनपावनाः ॥ वागीश्वरं यो याज्ञिकश्च पंक्तिपावना इति च ॥ नियोज्यो ना
मना वेप्येकं वेदविदं पंक्तिं मूर्द्धनि पुन्यात् ॥ काममितरात् ॥ अनिवेदविद्विज्यातां पंक्तिं योजनमापतां ॥ पुनाति
वेदविदेको निबुक्तः ॥ पंक्तिं मूर्द्धनि ॥ अत्र वैवा कट्टास्य जीमां सकस्य सामस्वदविधिज्ञस्य च पंक्तिपावनत्वं
वागीश्वरः ॥ संस्तुतवत्तातत्प्रयोगेऽप्युदयश्रुतेः ॥ हव्यं शब्दो वा पशब्दज्ञानमात्रेण भ्युदयश्रुतेरित्युच
यश्रुतेरित्युच यो पातनं ॥ याज्ञिको यज्ञं चरतीति यज्ञं वेतीति वायाज्ञिको वेहंयं दं वेतीति वेदवित् ॥ अवे

६ विः बवेरोऽधीता वेद इति यावत्सो विवेद विदुः एते ॥ अतएव पौनीनमिः ॥ रुद्राध्यायी चतुर्वेदे वेदजापी
 पंक्तिपावनाः ॥ आवसंस्तं वे ॥ त्वय्यगुलेष्वपियो वः ॥ श्रेयाचद्वय वः श्वेच्छतः विदुः विः ॥ अथ पंक्तिपा
 वनाः ॥ वेदं गम्यायेकस्य पारगः ॥ पुराणेतिहास आकरणा पारगः ॥ धर्मशास्त्रस्यैकस्य पारगः ॥ तीर्थहृतोचरोर
 तस्तपः ॥ दूतः सत्य दूतो हानरुतो मंत्रदूतो गायत्री उपनिषदुजानाता दौत्रश्चेति ॥ यमश्च पंचानिरप्यधीयानो यजु
 र्वेदविदेव च ॥ वरुचोयस्त्रिसौ पलस्त्रिमधुवा पियो नवेत् ॥ त्रिण कं चिकितो विरजा श्वेदागो ज्येष्ठ सामगः ॥ अथ
 वंशिरसो धेतासवेते पंक्तिपावनाः ॥ पंचाचिरुपनिषत्सु विद्याविरुजाना ममंत्रविशेषः ॥ शिशुर्मप्यग्निहोत्री
 नान्यायविद्याषडंगवित् ॥ मंत्रब्राह्मणविज्ञेयश्च स्याद्धर्मपाठकः ॥ जर्दरेताः शापानुग्रहकर्ता क्रिषिस्तद्वती
 रुषिव्रती ॥ रुषिदती रुषीकश्च ॥ रुषीको मंत्रवक्ता च तथा दशवार्षिकः ॥ चांशयणः प्रतचरः सम्पूज्यस्य
 वादी पुराणवित् ॥ निसाक्तं तः सर्वविद्यासु शांतो विगतकाम्यः ॥ गुरुगद्देवाग्निहोत्रासु प्रसक्तो ज्ञानतत्परः ॥ वि
 मुक्तः सर्वतो धीमान्ब्रह्मज्ञतो द्विजोत्तमः ॥ अनमित्रो न चापित्रो मंत्रआत्मविदेव च ॥ स्नातको जाप्यनिरतः ॥ सदा पुष्पव
 लिप्रियः ॥ रुजुर्मदुः क्षमी दंतः शंतः सत्यधनः शुचिः ॥ वेदविद्याव्रतस्नातो बालणः पंक्तिपावना इति ॥ एतेषु
 पाठमात्रेण पंक्तिपावनं त्वं स्मृतमिति ॥ इति गोविंदाय श्राद्धकल्पनाप्ये पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ अथ तः
 स्तीर्त्वा मइति वाक्यशेषः ॥ येन पदार्थेन यावत्काले तस्मिन् न वृत्तिता न ह ॥ ग्राम्याजिरोषधिजिमा संतुष्टिः ॥ या
 म्यायवगो धूमतिलादयः ॥ तैर्देतैः ॥ पितरो मां संयावन्तं सा नवंति ॥ तदजा जे आरुपाजि ॥ ग्राम्याजाने आ

रण्याजिः ॥ श्यामा कनी वारादिजिमा संतुष्टिः ॥ अत्रापितदला जेतुतिः ॥ मूलफलैरद्विर्वा मलानि चकसेरुको
 विचार्यश्वाककंदर्कदत्ता विसमित्तादिनिष्कलानि विवृण्वेल कम्पदीकाः ॥ पुनसामान कदा डिममित्तादि
 जिः ॥ अद्भिः ॥ पराधानः प्रवासी वा निधनो वा पिमानवः ॥ मनसा न वशु देन आर्द्धं दद्यात्तिलोदकमिति विवेकः ॥ स
 हा नेनोत्तरास्यर्पयंति ॥ उत्तराः पक्षेधर्माः अथैव दत्तमाणा श्लागदिवाधीलसंता से सर्वे अनेन सह तर्पयंति ॥ म
 लफलैरद्विर्वा सह तर्पयंति ॥ न केवलाः ॥ तेषां उर्ध्वमृष्टकान्तरुका सुचपशुमांसस्य सा नस्य दर्शनात् ॥ अत्रोत्त
 राशब्देन केचिन्मलफलादीनां ग्रहणमिति वदंति ॥ तेन मूलफलालादीनां केवलानामपि दर्शनात् ॥ तथा हि स्यादि
 लोकपालानां कं दमलप्रदर्शनाः ॥ तथाप्यो मूलफलैर्वापि पित्राणां प्रीतिमावहन् ॥ तान्दर्शयति ॥ अत्रोत्तमे प
 मा जस्यः ॥ अत्र पुंस्त्ववि वक्षितं उपादी यमानत्वात् ॥ पशुना यजेतेति वत् ॥ उच्चो वलीवर्द्धः ॥ तथा च महोत्तं वा
 महजं वा श्रोत्रिया योषकल्पयेत् ॥ इति ॥ एते गृह्यविधिना आलवृत्ताः ॥ शेषाणि इतरेषां क्रीत्वा लब्धवास्व
 यं मत्तानां वारुण्यं त्यजेत् ॥ शेषाणि पूर्वोक्तानां अन्यामिदं तरेषां वक्ष्यमाणानां मांसाति क्रयादिना प्राप्य चेत् ॥
 एता नि तु मांसा विविष्य हतानां व्याधिना मत्तानां ददृशे पाणां च नृयाप्यालि ॥ स सह नैनव दद्यात् ॥ इदं
 नो ॥ येन येन मांसेन तेन यावत्काले पित्राणां तस्मिन् न वृत्तिता न ह ॥ मासद्वयं मस्यैः ॥ मासत्रयं हरिण मृगमा
 सेन ॥ चतुरः शकुनेन ॥ पंचशेरवेण षड्छगेन सप्तकोर्मेण ॥ अश्वे वा राहेण ॥ नवमे षमांसेन दशमा हि
 वेण ॥ एकादशपार्श्वे तेन ॥ संवत्सरं गव्येन पयसा पायसेन वा ॥ वाधीलसस्य मांसेन दशवर्षाणि ॥ मस्याः

पाटीनरोहिताद्यः। शस्तानगटाहयोनिविदास्ते। मगशब्दः। सामान्यवचनः सहस्रिणशब्देनविशिष्यते। तेन
 हंहिलोयोमगः। शकुनिः पद्मीसदुश्चाङ्गकरणात्कपिजलजावकादि। रुरुहंरिणसदृशोमगः। गोमगो
 वापहतः। शुक्लतिलकांकितसुगंधमगवाध्रीणसः। त्रिःपिबः। त्रिंशुस्त्रीणं। श्वेतंछगमजापतिं। वाध्रीणसं
 अथवाहस्ययीवोरक्तशिराः। शुक्लशिराः। शुक्लयीवोविहंगमः। सवाध्रीणसः। अनेप्रसिद्धाः पृथ्वीः। एतेषां
 नासेदंतेः। पितृणं तसिर्वथोक्ता नवतीत्यर्थः। इतिगोत्रिणीयेश्चाङ्गकल्पभाष्येप्रलेख्यः। ६॥
 अथाक्षय्यतलीदंशचिष्यतीक्ष्णवाक्यशेषः। स्वङ्कः। कालशाकंलोहहितशुभागेमधुमहाशोकोवर्षासुमधा
 आसंहस्ति। यथायांच भवकुआरण्यपसुहंसि सद्यः। कालशाकंप्रसिद्धं। लोहितामिषंरक्तद्रागमासं। स
 धुमाध्रीकं। महाशाकोमस्थस्यः। वृत्तावदारव्यशाल्यकोचेति केचित्। वर्षासुमधास्तासुआसंहस्तिच्छा
 बाकुंजरस्यकेचित्पागाताध्याया। अत्रप्रचेताः। हंसेहस्तस्ति ते यातुमघायुकात्रयोदशीतिथिर्वैश्रवणीयातुसा
 ध्यायाकुंजरस्यच। हंसेहस्तस्ति ते यातुमघायुकात्रयोदशीतिथिर्वैश्रवणीयातुसा। सात्रेयाकुंजरध्यायाइतिवैश्रवणीयातुसा। वायु
 पुराणेपि। वनस्पतिगतेसोमेध्यायाप्राप्नुयी नवेत्। गजध्यायातुसाप्रोक्तातस्याश्चाङ्गकल्पयेत्। तथातुब्र
 ह्मपुराणेपिसिंहरुद्रयोकेयोयदासूर्ययसतेपर्वसंधिषु। हस्तिध्यायातुसाप्रोक्तातस्याश्चाङ्गकल्पयेत्। इत्या
 दितेकाकारेता निमांसानिमधुचर्मवैचेतेद्वयं तस्मिन्नेतवदिति। मंत्राध्यायिनः। सताः। शारवाध्यायी षडंगवित्।
 ज्येष्ठसामगोपिगायत्रीसारमात्रः। पंचान्तिस्त्रिणचिकेतस्त्रिमधुस्त्रि सुपरी धर्मप्राप्तोपाठकोब्रह्मोठापु

त्रयेतिपंक्तिपावनाः। मंत्रागममधीतेयः समंनोधावी। हतः। श्रुतिपुक्तेनाचारेणहोत्रतेर्वाहतः। शारवाध्यायी
 स्वकीयसमस्तशारवाध्यायी षडंगवित्। अथतोः। अतश्चशिक्षाकल्पोप्याकरणनिरुक्तं चंदो ज्योतिषमितिषडंग
 विनि। तात्रियोवेतिषडंगवित्। अथकातेषोमध्यायैकमपिवैतिसोपिज्येष्ठसाममात्रंयोगयतिसज्येष्ठ
 सामगः। अथवाज्येष्ठसामगत्रतेयेनचीर्लंसज्येष्ठसामगः। तावन्मात्रेणविसंपंक्तिपावनोभवति। गायत्रीसामना
 त्रोपिवरेविशुःसुयंत्रितः। नायंत्रितश्चतुर्वेदः। सर्वाशीसर्वविक्रयी। अथवागायत्रेव्रतंयेनचीर्लंसगायत्रीसा
 रमात्रः। पंचान्तिरश्मिहोत्री। व्रतचारीवा। शारवांतरप्रसिद्धेस्त्रिणचिकेतं। अध्वर्युशारवांतरव्रतं। त्रिमधु
 वेदेव्रतं। सुपरीध्वं वक्रुचवेदव्रतं। धर्मशौणपाठकः। मनुसिंह्याज्ञवल्क्यगौतमशस्त्रालिधर्मशौणशर्केनो
 च्यंते। तेषांपाठकः। तेषामध्यायकस्यापिपाठकः। ब्राह्मोठात्रोप्यालविवाहविवाहिनायाःपुत्रः। एतेपंक्तिपा
 वनाः। अदिसदाचाराउच्यकुलविशुद्धश्चवंति। तदापंक्तिपावनोवैति। इतिचतुर्योऽज्ञानामनावेप्येकंवेद
 विदंपंक्तिमर्धनिनियुज्यात्तनियोज्यातांचानवेवेदविदमेकमपिपंक्तिमर्धनिनियुज्यात्। इत्यर्थः। इतिचोत्तरं
 तीति। तदुत्तरहरणमाह। आसहस्रायंति। पुनातीतिवचनादौकापिवेदविद्विदार्थविदित्यर्थः। काणादयोपि
 यदामंत्रविदः। सदाचाराज्ञंश्चनवंतितदाविद्विदमि श्रितानसुज्यंतेनपंक्तिदूषकानवेति। तथाचवशिष्टः।
 अथचेन्मंत्रविदुक्तः। शरीरैःपंक्तिदूषणैः। अदूष्यंतेयमः। ग्राहपंक्तिपावनएवसः। इति। विवचनेमंगलार्थमिति।
 इतिगोत्रिणीयेश्चाङ्गकल्पभाष्येसमो। ध्यायः। अथकाप्यानांतिथयः। अथकाप्यानांआसनांतिथयोः।

श्रीधीयते॥ पुत्रो जित्पुत्रः प्र॥ इति पद्वितीयायां स्त्री जन्मस्या च तैतीयायां च तु व्यं चित्तु इपशवपुत्राः पंचम्याः
 धृतर्हिः पृथ्वा रुचिः सप्तम्यां वा लिख्य मष्टम्यां ॥ आरोग्यं न वम्यां ॥ दशम्यां गावः ॥ परिचारका एका दश्यां धनं धनं
 वा दश्यां कौ व्यं हिरण्यं चत्वारिंशे व्यं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियंते ॥ शस्त्रहतस्य च तु दश्यां ॥ अमा वास्यायां स वी
 मिति ॥ अजित्पुत्रः श्रोत्रियो वा अपचयः शीलसंयुक्तः ॥ स्त्री जन्मा स्यात् ॥ स्त्रियो दद्यात्तीत्यर्थः ॥ द्वादश्यां वा ॥ वस्तु
 तीया चतुर्थ्योः कुप्यं स्वर्णं रजता मय्यत् ॥ एतानि प्रजानि त्रयोदश्यां न वंति ॥ परिपूर्णं आहु करणे सति अतश्च न
 वति युवानस्तत्र म्रियंते ॥ अतस्तत्पदि हारा र्थं मर्षं पिंडरहितं नित्यं वक्ष्यते ॥ मया सुचेति ॥ तथैव क्रियते ॥ ज्येष्ठ
 पुत्रविपत्तिर्नयात् ॥ अजं तु मधुत्वं वायसा ॥ दियुक्तं दीयत इति ॥ द्वादश्यां हस्तपदे आर्चं कुर्यात् ॥ चतुर्दशी च
 जं चतुर्दशां सस्त्रहतां कुर्यात्पुनरेकोदिष्टं ॥ शस्त्रहता मरीचिनोक्ताः ॥ विशषस्त्रश्चापरा हिति र्पुं कृजाल एधाति
 नां ॥ चतुर्दशां क्रिया शस्ता ॥ यथाश्वात्रयो म न र्थं अ व ल मे वं म धा या म पि ॥ तथा हि ॥ मया यं पिंडं दानेन श्रेष्ठः पु
 त्रो विवर्षति ॥ नागयते ॥ तत्रापि महती रक्षा कर्तव्या पितृदेवते ॥ कृते पिंडं प्रदानं तु येषु हः पुत्रो विवर्षयेत् ॥ न विष्य
 त्पुत्राणमते ॥ मया त्रयोदशी आर्चं हस्ति प्राया समाश्रितं ॥ इच्छं तं न हत्पुरी एषं न कुर्यात्पुत्रशोकदे ॥ तथा ॥ द्वाद
 शी सर्वदा धन्या पुत्रं त्रीन यो दशी ॥ मया ॥ वा त्रयोदशी बुक्ता परं आर्चं महाफलं ॥ यदपि विष्णु प्रवृत्ति मिर मिति
 तं ॥ अपि पुंडित श्री महायेशो विरचितं समा लमिति ॥ अमुति स्म तिन्याय यथानुवृत्तिनामनं तथ मेदिन्य नाचिता
 त्मनां ॥ न त्सा म ह न्या चरणौ गृहीत्वा मया प्रणमः क्रियते हिते र्थां ॥ व तिर व्या पिय स त्र म लि र लो प शो

जिता ॥ शो न ते र ल गाले व स तां ॥ कं ठ ग ता स ती ॥ वि चार्य बु ध्या ग हं ति ये न रा स्त त्व र शी नः ॥ सार सार विवे
 के न ते क रि ष्यं ति निर्ल चं ॥ अज्ञान प ह ल ष्ण ज्ञा वि वि पर्य स्ता श्व मे न राः ॥ न ते बो ध वि तु र श क्ताः पा पा व र्ष श ते
 र वि ॥ न्य लैः पर ह ति ई षा पा पे ई षा त त्प रैः ॥ वि द्या व्य ते घ ना ये व ना स्ति कै र व धा य था ॥ अत स्ते ना नु ग म्यं
 ते हु र्ज नाः ॥ पा प बु द्ध यः ॥ स रा स द्धि रु पे द्वां ते दु र लो क स्य दू ष काः ॥ स ता म नु ग तिं य स्त स र्व द कुरु ते न रैः ॥ रः
 दी र्घा यु र्ध म्भिको लो के स द्धि र्नि त्य स र ज्य ते ॥ ॥ इति गो वि ली ये आ रु क ल्य ना ष्य सं प र्ण ॥ श्री ॥

